

TREBALL DE FINAL DE GRAU

Grau en Filosofia

FILOSOFIA I MAÇONERIA EN EL SEGLE DE LES LLUMS

Autor: Joel Rabal Pellicer

Tutor: Ramon Alcoberro i Pericay

Data d'entrega: 3 de Juny del 2016

Facultat de Lletres, Universitat de Girona

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ	2
2. FILOSOFIA I MAÇONERIA.....	3
2.1. LA SOCIETAT PITAGÒRICA.....	3
2.2. HERÈNCIA PITAGÒRICA DE LA MAÇONERIA.....	7
2.3. ELS PRECEDENTS DE L'HUMANISME RENAIXENTISTA, ELS FREETHINKERS ANGELOSOS I ELS LLIBERTINS FRANCESOS.....	9
2.3.1. L'HUMANISME I EL RENAIXEMENT	9
2.3.2. ELS FREETHINKERS ANGELOSOS.....	11
2.3.3. ELS LLIBERTINS ERUDITS FRANCESOS	12
2.4. LA IL·LUSTRACIÓ O EL SEGLE DE LES LLUMS	14
2.5. LA MAÇONERIA I L'ESPERIT DEL MÈTODE CIENTÍFIC	17
2.6. LA MAÇONERIA COM A CONTRAPÈS DE L'ANTIC RÈGIM	19
2.7. MAÇONERIA I CONSCIÈNCIA EUROPEA DURANT EL SEGLE XVIII.....	22
2.8. LLIBERTAT, IGUALTAT I FRATERNITAT.....	23
3. CARACTERITZACIÓ FILOSÒFICA DE LA MAÇONERIA DURANT LA IL·LUSTRACIÓ	24
3.1. PAMFLETS FRANCESOS	25
3.2. G. E. LESSING (1729-1781).....	27
3.3. HERDER (1744-1803).....	30
3.4. FICHTE (1762-1814).....	31
3.5. KRAUSE (1781-1832)	37
4. CONCLUSIONS	41
5. BIBLIOGRAFIA.....	45
ANNEX 1. BREU HISTÒRIA DE LA MAÇONERIA	49
ORÍGENS DE LA MAÇONERIA OPERATIVA.....	49
TRANSICIÓ DE LA MAÇONERIA OPERATIVA A LA MAÇONERIA ESPECULATIVA	51
EL NAIXEMENT DE LA MAÇONERIA ESPECULATIVA.....	52
EL CONFLICTE ENTRE LA MAÇONERIA I L'ESGLÉSIA. L'APARICIÓ DE L'ANTIMAÇONERIA.	55
ELS TOTALITARISMES EN CONTRA DE LA MAÇONERIA	57
ANNEX 2 - TEXTOS FONAMENTALS DE LES MAÇONERIES.....	58
LES CONSTITUCIONS D'ANDERSON (1723).....	58
FREDERIC DESMONS (1832-1910) I L'ESCISSIÓ DE LA MAÇONERIA.....	61
LA REACCIÓ DE LA MAÇONERIA ANGLESA. ELS LANDMARKS I ELS VUIT PUNTS DE LONDRES.....	62

1. INTRODUCCIÓ

L'estudi de la Maçoneria com a tema filosòfic pot semblar, a primer cop d'ull, qualcom estrany i, fins a cert punt, aliè a la tradició acadèmica més consolidada. El simple esment a la Maçoneria i al seu pensament sembla remetre a un món tancat, elitista i conspiratiu, fins i tot amb un punt ritual i de teatralització. Tòpicament, primer cop d'ull, en l'àmbit maçònic les qüestions filosòfiques i polítiques es barregen, d'una forma de vegades inextricables amb vicissituds polítiques, i amb expressions simbòliques que poden semblar irracionals i més o menys sectàries. La Maçoneria, però, més enllà de ser un grup secret (o discret) va ser –i és encara– una escola de pensament i de vida amb un contingut moral molt obvi i amb una influència central en el discurs filosòfic del liberalisme. Com va dir Antonio Gramsci en un famós debat al Parlament italià amb Mussolini (16 de maig de 1925): *La Maçoneria... ha estat l'únic partit real i eficaç que ha tingut la classe burgesa al llarg de molt de temps... ha representat la ideologia i l'organització real de la classe burgesa capitalista; el qui està contra la Maçoneria està contra el liberalisme i contra la tradició política de la burgesia.*

Es pot dir que la Maçoneria ha estat una mena d'intel·lectual col·lectiu creador de formes de pensament amb una eficàcia política considerable al llarg de més de dos-cents anys. El concepte d'intel·lectual col·lectiu l'entenem en el sentit que hi va donar Gramsci: *Per intel·lectuals cal entendre no tan sols aquelles capes comunament designades amb aquest nom, sinó tota la massa social que exerceix funcions organitzatives en sentit immediat tant en el camp de la producció, com en el de la cultura i en el polític-administratiu*¹. En aquest sentit la tradició maçònica és un exemple de construcció col·lectiva de pensament i de normativitat moral. Conceptes com llibertat, tolerància i fraternitat, han estat construïts molt sovint a partir de les aportacions fetes en l'àmbit maçònic. El secret iniciàtic propi de les lògies, sovint ha estat també el bressol d'algunes de les idees centrals en el pensament democràtic-liberal europeu. En aquest sentit la construcció maçònica de molts conceptes morals és un capítol significatiu en la història de les idees i, molt específicament, del pensament democràtic. Estudiar la petja de Maçoneria, com a col·lectiu, creador d'un vocabulari (i d'un imaginari polític) implica alguns reptes interessants per a la història de les idees que mínimament procurarem resseguir al llarg d'aquest treball. L'idealisme alemany, el positivisme francès i el republicanisme hispànic resulten incomprensibles sense la petja maçònica que aquest treball aspira a recuperar ni que sigui mínimament.

¹ Gramsci, A. (2015). *Antología*. (15ª ed.) Mexico: Siglo XXI editores, S.A de C.V, p.412.

2. FILOSOFIA I MAÇONERIA

Com afirma Iván Herrera, a grans trets, la Maçoneria «és una construcció humanista aixecada sobre el terreny cristià de l'Europa renaixentista, amb la finalitat inicial de separar la filosofia i la ciència de la teologia»². Tenint en compte que la Maçoneria com a fenomen especulatiu neix aproximadament al voltant dels principis del segle XVIII, és important assenyalar, d'una banda, el context històric en el que s'esdevé, i d'altra banda els precedents filosòfics que nodriran aquest període per a comprendre l'esperit que conformava la institució. No obstant, no podem obviar la corrent de pensament pitagòrica que, per determinades particularitats, per la seva estructura organitzativa i pel seu codi moral, resulta una influència important per la Maçoneria.

El pensament del segle de les Llums no es pot entendre sense tenir en compte els precedents de l'humanisme. L'humanisme, fou un moviment que es va manifestar en l'època denominada Renaixement, que va ser un període de transició entre la Edat Mitjana, on es començarà a desafiar la tradició patristica i escolàstica, i l'albada de l'època Moderna, caracteritzada pel nou caràcter científic i la recerca, per part de diversos pensadors, de noves formes de govern. Als inicis d'aquesta modernitat, l'home trobarà una nova forma d'observar i mesurar la natura. Aquesta nova forma de veure el món s'estendrà a la visió de l'home de sí mateix i dels seus afers, amb noves perspectives respecte la política i la religió. Els lliurepensadors anglesos tractaran de compaginar el nou esperit científic amb una visió d'una religió més racional i els esperits forts o llibertins erudits francesos, canalitzaran aquest optimisme de la raó amb noves relectures dels clàssics i amb un fort combat contra la superstició religiosa i política. Si entenem i analitzem aquests moviments intel·lectuals europeus previs al segle de les Llums, veurem com la denominada filosofia de la Il·lustració i la pròpia Maçoneria són, en certa mesura, el producte d'aquestes tendències.

2.1. LA SOCIETAT PITAGÒRICA

Pitàgores de Samos o els pitagòrics varen desenvolupar una línia de pensament que influiria fortament en les matemàtiques, en la filosofia grega posterior i, fins i tot, en el cristianisme. Si bé la societat pitagòrica va tenir una marcada influència en la Maçoneria operativa, pel que fa a la simbologia dels números, la geometria i les proporcions, també la va tenir en el seu sistema organitzatiu, ètic i moral. També la Maçoneria especulativa es serveix encara de símbols i doctrines pitagòriques.

² Herrera, I. (2011). *Masonería y Filosofía: Una aproximación al tema. Cultura Masónica*, 6, 28-32, p.32.

Poc se'n sap de l'individu Pitàgores, i no tenim constància de cap escrit seu, sinó testimonis més o menys propers que parlen d'ell com a personatge. De la mateixa manera que amb la literatura que hi ha al voltant del personatge de Pitàgores, el seu pensament i doctrines són quelcom que s'ha de cercar mitjançant testimonis més o menys posteriors al s.VI aC. Com a testimonis més pròxims del seu pensament, destaquen Filolau i Arquites. També destaca Plató, la filosofia del qual està fortament influenciada de doctrines pitagòriques. Aristòtil, en la seva obra *Metafísica* i també en *De caelo*, dedica alguns fragments als pitagòrics. No menys importants són els testimonis posteriors dels anomenats neoplatònics o neopitagòrics³, dels quals hi destaca Jamblic (250-330 dC).

La història situa el naixement de Pitàgores a la illa de Samos, al voltant del 569 aC, i la seva defunció a l'any 500 aC. Com que Samos era prop de Milet, és possible que Pitàgores hagués sigut deixeble de Tales i Anaximandre. També és possible, com relaten Herodot, Isòcrates i Aristòxenes, que Pitàgores hagués viatjat a Egipte, a Mesopotàmia i a la Índia, on sacerdots i escribes l'haurien fet participar tant de la ciència exotèrica com de l'esotèrica⁴, de manera que en aquests viatges Pitàgores aprendria no només matemàtiques i astronomia, sinó també diverses doctrines religioses, com la doctrina de la reencarnació i la doctrina de la transmigració de les ànimes. Al seu retorn, Pitàgores i els seus seguidors es van establir a Crotona (l'actual Sicília), on varen fundar una societat de caràcter científic i religiós, amb un fort caràcter iniciàtic i ritual.

La pertinença a la Fraternitat que conformaren els pitagòrics, explica Pedro M. González, suposava tota una sèrie de ritus d'iniciació, juraments i cerimònies, en una atmosfera d'esoterisme i fervor místic al llarg d'un durador i estricte noviciat amb experiències dirigides a l'enfortiment de l'esperit, a fomentar la humilitat i a la progressiva assimilació de l'ideari pitagòric, i tot això presidit pel silenci, la disciplina i la paciència. L'Orde pitagòrica també destacava per un codi de conducta estricte, per haver esdevingut una comunitat de béns, per compartir un règim físic i gastronòmic, una moral ascètica i una atmosfera de fraternitat. Un altre fet a destacar sobre la societat pitagòrica és que, en les seves files s'admetia a les dones en plena igualtat amb els homes.

També els pitagòrics foren coneguts perquè es mesclaren amb la política. Segons diversos relats, Pitàgores va ser reclamat per donar una sèrie de discursos a diversos sectors de la població per a

³ Veure: Kirk, G.S, Raven, J.E, Schofield, M. (2013). *Los filósofos presocráticos: Historia crítica con selección de textos* (4ª ed.). Madrid: Editorial Gredos, p.290-291.

Com s'exposa a *Los filósofos presocráticos*, en l'Acadèmia de Plató es va posar de moda un estil de vida "pitagòric" per a la metafísica. Així, amb el temps, en l'Acadèmia es barrejaren idees platòniques i idees pitagòriques, de manera que els anomenats "neoplatònics" contenen idees de les dues corrents.

⁴ Sobre aquesta qüestió podem consultar els testimonis que presenten Pedro Miguel González Urbaneja, en González, P. (2007). *Pitágoras: El filósofo del número* (2ª ed.). Tres Cantos: NIVOLA libros y ediciones, S.L. i la coneguda antologia de *Los filósofos presocráticos*, Kirk, G.S, Raven, J.E, Schofield, M. (2013). *Los filósofos presocráticos: Historia crítica con selección de textos* (4ª ed.). Madrid: Editorial Gredos.

restablir la moral de la ciutat. El contingut d'aquests discursos segons Jamblic⁵, encara que siguin d'una veracitat qüestionable, ens poden donar una idea del pensament ètic i polític dels pitagòrics, que tenien com a prioritat la conducta virtuosa. Primerament, se li atribueixen a Pitàgores una sèrie de discursos adreçats als joves, on se'ls recomanava respecte als ancians, disciplina, moderació i una formació integral. També va oferir uns discursos adreçats als governants, on se'ls exhortava a que promoguessin la igualtat i la justícia i a que inspiressin confiança i exemple, tant en la vida pública com en la privada. També, segons Jamblic, es va adreçar als nens, on se'ls inspirava a aprendre a escoltar per a aprendre a parlar i a il·lustrar-se amb l'experiència dels adults. Finalment, va oferir també discursos adreçats a les dones, on se les animava a portar una conducta virtuosa i on s'exaltava la noblesa moral. També s'exhortava a les dones a promoure la religiositat en la família i a dur una bona administració de l'economia domèstica.

Altres testimonis rellevants sobre el pensament ètic, polític i religiós dels pitagòrics són els *acusmata* i els versos d'or. Els *acusmata* (coses escoltades) eren màximes que es pronunciaven amb forma de catecisme i el seu contingut era doctrinal i pràctic. Entre aquests *acusmata* hi havia regles d'abstinència, prohibicions de divers tipus i qüestions relatives als números i a l'harmonia. Jamblic va recuperar alguns d'aquests *acusmata* i els va classificar segons el seu contingut. Els *Versos d'Or* són una recopilació de consells morals dels pitagòrics anteriors al segle III aC, composta de 71 versos on s'hi troben qüestions relatives a la filosofia pràctica (en forma de manaments), la filosofia contemplativa (exhortant a un examen de consciència) i la filosofia iniciàtica de la Fraternitat (indicant l'actitud adequada que l'home ha de tenir amb la divinitat). Tot i que alguns interpreten que un monjo cristià va intervenir en la forma que en que ens han arribat, els versos d'or il·lustren molt bé el pensament pitagòric.

En la comunitat pitagòrica, es poden observar diversos trets que són herència de les comunitats òrfiques tals com la litúrgia i determinades concepcions sobre l'ànima. Ara bé, els pitagòrics, a diferència dels òrfics, rebutjaven la paraula escrita⁶ i posseïen un caràcter més sectari, ja que els seus seguidors vivien separats dels profans i existia entre els seus membres un fort component de secretisme que es reforçava amb juraments de fraternitat. Una altra diferència dels pitagòrics respecte els òrfics és, com apunta l'historiador de la filosofia Manuel Maceiras, que cercarien la "salvació" mitjançant la via del coneixement i no per la "simpatia" catàrtica del ritus⁷, com feien els òrfics. L'objectiu principal de la doctrina pitagòrica era la purificació de l'ànima o catarsi. Per assolir aquesta purificació, els pitagòrics tenien com a base moral l'estudi de la filosofia i de la

⁵ González, P. (2007). *Pitágoras: El filósofo del número* (2ª ed.). Tres Cantos: NIVOLA libros y ediciones, S.L, p.46.

⁶ Kirk, G.S, Raven, J.E, Schofield, M. (2013). *Los filósofos presocráticos: Historia crítica con selección de textos* (4ª ed.). Madrid: Editorial Gredos, p.298.

⁷ Maceiras Fabián, Manuel (1984). La «psicología» pitagórica. *Anales del seminario de historia de la filosofía*, 4, 9-28., p.7.

matemàtica. Aquests elements d'elevació moral, explica Pedro M., culminaven en l'amistat com a un profund sentiment de camaraderia, que convertia a tots els pitagòrics en "germans"⁸. No obstant, cal tenir present que l'activitat científica dels pitagòrics era una conseqüència dels mètodes iniciàtics i ritualistes, i del tipus de vida de la comunitat.

El sistema de pensament de la comunitat pitagòrica es basava en el progressiu descobriment i contemplació del cosmos com un univers ordenat per unes lleis cognoscibles. Consideraven l'univers com un tot, com la manifestació d'una intel·ligència o ànima divina, com un organisme viu i etern i com a causa del moviment físic.

A la manera dels òrfics, veien a l'home com un compost de cos i ànima, essent l'ànima el component immortal, diví i universal que resta presoner dins un cos corruptible, mort el qual, l'ànima és sotmesa a un judici diví i passa per diversos processos de purificació i transmigració, fins que, finalment, aquesta s'allibera de tota impuresa, acaba el seu cicle de reencarnacions i asoleix la benaurança, fusionant-se amb l'ànima universal, l'u. Com explica Pedro M., aquest procés de purificació i salvació de l'ànima es podia accelerar mitjançant la filosofia, és a dir, mitjançant l'ús de la raó i l'observació per a l'obtenció de coneixement⁹.

Els pitagòrics consideraven que els números eren el principi intel·ligible a través del qual el cosmos diví manifestava a l'home la seva harmonia interna, de manera que, per a ells, tot era una encarnació del número. Manuel Maceiras, sobre aquesta qüestió ens ofereix una explicació molt aclaridora: «El número és, per tant, "principi metafísic" en tant que en cada cosa natural es manifesta una manera de ser, la raó suficient de la qual és una relació que vincula essencialment l'ésser natural amb l'u»¹⁰ i continua «L'u és, cosmològicament, totalitat i perfecció absoluta. I ell és, metafísicament, principi de perfecció. La naturalesa, en contra, és la imperfecció relativa respecte a l'u; ella és "l'altre" (...) que es diu a través de totes les altres magnituds numèriques que no són u»¹¹. És per aquest motiu que els pitagòrics van cultivar tant les matemàtiques i la geometria i varen atorgar un particular significat simbòlic als números i a determinades figures. Com explica Pedro M., per els pitagòrics la unió de tots els números estableix la concordança de tots els éssers amb els efectes de les seves accions i constitueix la base de l'harmonia de l'univers¹².

El pentagrama místic tenia, per els pitagòrics, un important contingut simbòlic i era l'emblema de la seva societat. El pentagrama fascinava als pitagòrics per la seva *unicursalitat* i perquè els

⁸ González, P. Op. Citada., p.58.

⁹ González, P. Op. Citada., p.71

¹⁰ Maceiras Fabián, Manuel (1984). La «psicología» pitagórica. *Anales del seminario de historia de la filosofía*, 4, 9-28., p.3. [Traducció de l'autor]

¹¹ Íbid.

¹² González, P. Op. Citada., p.91

segments de les seves diagonals presenten la proporció àuria. El representaven amb la paraula salut (*ugeia*), amb una contracció, de manera que la paraula quedava escrita amb cinc lletres, situades als vèrtexs del pentagrama. Es creu que «salut!» era la salutació que es donaven els pitagòrics. Manuel Maceiras explica al respecte que el desig de gaudir d'una bona salut era, per els pitagòrics, l'auguri més adequat tant per l'ànima com per el cos¹³.

Un altre símbol que era essencial pels pitagòrics era la *tetraktys*, que representava el número 10 a través de deu punts disposats amb la forma d'un triangle equilàter. La *tetraktys* representava la divinitat i l'univers, així com el fet que $10 = 1+2+3+4$. Els pitagòrics juraven per la *tetraktys* en les seves cerimònies més solemnes.

Altres aportacions matemàtiques i de gran contingut simbòlic varen ser l'anomenat "teorema de Pitàgores", els números amics, la proporció àuria (que fou reformulada posteriorment per Euclides) i el descobriment dels números incommensurables, entre d'altres.

2.2. HERÈNCIA PITAGÒRICA DE LA MAÇONERIA

Hi ha diversos components de la societat pitagòrica que tant la Maçoneria operativa com la especulativa han conservat.

D'una banda, el llegat matemàtic dels pitagòrics va obrir el camí del desenvolupament d'aquesta ciència, que com en altres àmbits, l'arquitectura en va fer ús. La divina proporció, per exemple, que ja es presentava en construccions més antigues, va començar a tenir una presència molt destacada en la construcció.

Una altra influència molt important de la comunitat pitagòrica a la Maçoneria es troba en el sistema organitzatiu. La Maçoneria operativa i especulativa, a semblança del pitagorisme constitueix un espai separat de la comunitat profana, per a dur a terme els seus treballs i, persegueix, semblantment, l'assoliment del coneixement a través d'una doctrina amb components no racionalistes com els ritus i cerimònies. Ara bé, convé no confondre la Maçoneria amb una secta, ja que s'absté de fer proselitisme, no disposa d'un guru i no fomenta un sentiment de superioritat envers la comunitat profana.

Els ritus maçònics tenen un sentit performatiu, és a dir, situen a l'adepte en un determinat estat emocional, d'una banda, per a que aquest recordi els diferents estats on el situa el camí iniciàtic i, d'altra banda, situen a l'individu en l'estat emocional que requereix el treball maçònic. La

¹³ Maceiras Fabián, Manuel (1984). La «psicología» pitagórica. *Anales del seminario de historia de la filosofía*, 4, 9-28., p.12.

iniciació maçònica, de la mateixa manera que quasi totes les societats iniciàtiques, implica la mort del postulant en tant que profà per a renéixer com a iniciat en els misteris¹⁴.

De la mateixa manera que el pitagorisme trobava significat simbòlic dins els números i figures geomètriques, la Maçoneria realitza els seus treballs al voltant de la interpretació de determinats símbols (diversos d'aquests presents en la comunitat pitagòrica)¹⁵. També té establerts determinats convencionalismes per al reconeixement mutu entre “germans”.

Igual que els pitagòrics, la Maçoneria té com a objectiu establir llaços d'amistat i solidaritat entre els seus membres. Es tracta de la fraternitat maçònica, essencial per a la institució. La *philia* és la garantia del bon procedir maçònic i de l'harmonia que ha de governar les reunions. Aquesta *philia* ha d'esdevenir, fora dels murs del temple, en fraternitat universal.

Una semblança no menys important entre les comunitats pitagòriques i maçòniques és la rellevància simbòlica que li atribueixen al silenci¹⁶. Tant els pitagòrics com els maçons han de mantenir, sota jurament, silenci respecte els treballs interns de l'organització. En la Maçoneria operativa s'havia de mantenir en secret els coneixements arquitectònics, rituals i simbòlics de les lògies i, de la mateixa manera, en la Maçoneria especulativa s'han de respectar els afers interns

¹⁴ René Guenon (1886-1971), filòsof i esotèric, tracta sobre la mort iniciàtica en *Apercepciones sobre la iniciación*. Segons aquest autor, la transformació que provoca la mort iniciàtica obre pas a un grau superior de realitat. Així, segons Guenon, la mort es pot trobar en qualsevol canvi d'estat, però en aquest canvi, hi ha també associat un renéixer, de manera que hi ha una mort respecte l'estat precedent i un renéixer respecte l'estat conseqüent. Els canvis d'estat s'han de complir, segons Guenon, en un estat de foscor i, sobretot, en el cas de la iniciació, on el postulant ha de romandre en les tenebres per a, finalment, rebre «la verdadera llum». El segon renaixement, és a dir, quan el postulant ha rebut la llum essent iniciat, és el que l'autor anomena una regeneració psíquica en l'ordre on es situen les «modalitats més subtils de l'ésser humà», on han de situar-se les primeres fases del desenvolupament iniciàtic. Ara bé, aquestes fases del desenvolupament iniciàtic no són, segons Guenon, finalitats en sí mateixes, sinó que més bé són mitjans preparatoris que van des de l'ordre físic a l'ordre espiritual per a una segona mort, que implica una tercera mort o resurrecció (que en el cas de la Maçoneria es correspondria amb l'assoliment del grau de Mestre).

Veure: Museo Virtual de la Masonería. *La muerte iniciática*. Recuperat de http://www2.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/20espiritualidad_masonica/muerteiniciatica.htm

¹⁵ La Maçoneria especulativa s'anomena, a vegades, Maçoneria Simbòlica. Ramon Arola d'acord amb Bocchi, caracteritza els símbols com una síntesi de la saviesa universal que alhora «mostren» i «oculten». René Guenon diu, al respecte, que en el símbols es poden representar les veritats més elevades que, per alguns romandran dissimulades, però per els que saben veure es manifestaran en tot el seu esplendor. Us remetem a:

Arola, R. (2015). *Cuestiones Simbólicas: Las formas básicas*. (1ª ed.) Barcelona: Herder Editorial, S.L., p.28. I a

Museo virtual de la Masonería. *Finalidad del simbolismo*. Recuperat de http://www2.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/19simbolismo_masonico/finalidaddelsimbolismo.htm

¹⁶ El silenci té a veure, principalment amb el secret maçònic, el qual tractarem més endavant. D'altra banda, és un component essencial de les societats iniciàtiques, on el postulant, durant el seu camí ha d'aprendre amb paciència les doctrines que se li ensenyaran. El silenci té també un sentit esotèric. Determinades ensenyances esotèriques, que sovint corresponen a un ordre intuïtiu o a una vivència, precisament perquè remetien a experiències o sentiments escapen a la conceptualització. Sobre aquesta qüestió en parlarem més endavant quan tractem de Lessing i Fichte.

mitjançant el silenci. A més a més, el silenci és un element clau per als aprenents, que en l'aprenentatge del mètode maçònic, l'han d'aplicar per a aprendre a escoltar als seus germans i estimar el valor de la paraula.

Els fins del pitagorisme i de la Maçoneria especulativa (i probablement també de l'operativa), són, d'una banda, el coneixement de la racionalitat del *cosmos*, i plasmar aquesta racionalitat entre la conducta de les persones dins i fora de la comunitat.

Finalment, és interessant apuntar a que encara avui, un sector de la Maçoneria, l'anomenat "regular", exigeix als seus membres la creença en la divinitat i en la immortalitat de l'ànima, tal i com professaven les doctrines pitagòriques.

2.3. ELS PRECEDENTS DE L'HUMANISME RENAIXENTISTA, ELS FREETHINKERS ANGELOSOS I ELS LLIBERTINS FRANCESOS

2.3.1. L'HUMANISME I EL RENAIXEMENT

Segons el que ens diu el *Diccionario de Filosofía* de Ferrater Mora¹⁷, l'humanisme renaixentista no és ni una filosofia ni un "període filosòfic", però és en part un dels elements de "l'atmosfera filosòfica" durant el final del s. XIV i gran part dels s. XV i XVI. Com assenyala l'entrada del mateix diccionari, no hi ha un conjunt d'idees filosòfiques comunes entre els filòsofs que s'han etiquetat com a humanistes com Erasme, Montaigne, Nicolau de Cusa, Pico Della Mirandola, etc. Però s'hi trobarà un punt de convergència essencial enmig d'aquesta diversitat, a saber, una nova concepció de l'home.

L'humanisme va significar, sobretot, la recuperació i reelaboració de la literatura, la filosofia i l'estil de l'època clàssica. Com explica Argenio Ginzo Fernández¹⁸, molts textos recuperats que estaven escrits en grec foren traduïts al llatí, de manera que es va produir una difusió d'aquests accessible per al sector culte europeu. L'aparició de la impremta, fou també un factor gens desdenyable per a la difusió d'aquests textos. Com explica el mateix autor, la comprensió d'aquests textos obligava a fer un estudi del marc històric, polític i de les costums de l'època que remetien¹⁹.

En l'àmbit estrictament filosòfic, va revifar l'epicureisme, l'estoïcisme i l'escepticisme, però destaca també una nova lectura a les filosofies platònica i aristotèliques. En Plató, les noves lectures es feien cercant les vies cap a una religió natural i amb l'exaltació de l'home i de la seva

¹⁷ Humanismo. (2009). *En Diccionario de filosofía*, José Ferrater Mora (Vol. E/J, p. 1700-1705). Barcelona: Editorial Ariel, S.A. [Traducció de l'autor]

¹⁸ Ginzo, A. (1994). Humanismo Filosófico y Renacimiento. *Indagación: Revista de historia y arte*, 15, 85-98., p.2.

¹⁹ *Ibid.*, p.2.

llibertat, que no necessita de la gràcia divina. Respecte les noves lectures d'Aristòtil, proliferaran les interpretacions de l'existència d'un univers separat de la divinitat, cercant l'exaltació de la naturalesa. Així, en termes generals, l'humanisme renaixentista suposa una nova visió de l'home que s'analitzarà no des d'una òptica religiosa, sinó des d'una perspectiva més mundana, a través de la història i de la naturalesa. Així, els anomenats filòsofs humanistes, malgrat les seves diferències i manca de sistema, coincidiran en una nova concepció antropològica dinàmica segons la qual l'home es fa a sí mateix a través de l'exercici de la seva llibertat. D'altra banda, la religió començarà a ser tractada d'una manera més humana en tant que els filòsofs es centraran ja no en el seu caràcter de revelació, sinó en la seva funció civil, de manera que diversos filòsofs i intel·lectuals començaran a defensar un ambient de tolerància religiosa i es posicionaran en una mena de sincretisme.

Fora de l'àmbit estrictament humanista, el Renaixement representa una ruptura amb l'època immediatament anterior, expressament denominada "Edat Mitjana", que serà vista per molts autors com una època obscura. En el terreny de la política apareix la figura de Maquiavel (1469-1527), que desvincula la política de l'àmbit de l'ètica i de la religió. D'altra banda, durant el Renaixement es recuperen textos que concebien la religió d'una manera força heterodoxa. Es recuperen i es tradueixen els textos del denominat "*Corpus Hermeticum*", atribuïts a Hermes Trimegist, el tres vegades gran, que constitueixen una religiositat que equipara l'home amb la divinitat mitjançant la seva capacitat creadora i diversos textos neoplatònics que remetran a un cristianisme primitiu. També emergeixen amb força doctrines com l'alquímia i la càbala, que representaran noves formes de l'home de dominar la naturalesa, així com diverses pràctiques teúrgiques.

L'atmosfera filosòfica de la que ens parla l'entrada del diccionari citada anteriorment està caracteritzada per l'ensorrament d'anteriors teories que durant molts segles varen estar establertes, tan rellevants com, per exemple, la cosmologia ptolemaica, el model del qual es va donar per vàlid durant catorze segles fins que fou substituïda per la teoria heliocèntrica de Copèrnic (1473-1543). Efectivament, l'anomenada època del Renaixement, destacà per innovacions en els àmbits de l'astronomia, la tecnologia i la ciència (i la nova física) que podríem jutjar revolucionàries. No podem deixar d'anomenar a Baruch d'Spinoza (1632-1677), les idees panteistes del qual tindrien un fort influx en la filosofia posterior. Aquesta deriva antropocèntrica i aquest nou esperit científic de molts sectors intel·lectuals arreu d'Europa, escandalitzarà el poder eclesiàstic, que perseguirà i condemnarà les noves teories i els seus autors, engreixant notablement el seu *Index Librorum Prohibitorum*.

A finals del segle XVI apareixen el que la història de la filosofia ha anomenat "racionalisme" i també l'empirisme. D'una banda, la postura racionalista defensa que la realitat o els fenòmens de

la naturalesa es poden definir amb explicacions racionals. A més, segons aquesta concepció, el coneixement arrenca de la pròpia raó o les pròpies idees. D'altra banda, l'empirisme defensarà que el coneixement prové de la interacció amb el món i la realitat a través dels sentits. Malgrat el que hem descrit, el racionalisme i l'empirisme tindran en comú la postura segons la qual l'objecte directe de la percepció és la pròpia ment. En aquest moment, que gran part de la historiografia ha volgut qualificar com els inicis de la modernitat, la ciència renúncia a donar una explicació finalista dels fenòmens, per a adoptar un caràcter descriptiu.

Amb l'aparició de la nova ciència apareix la necessitat d'exposar quin és el mètode que ha de seguir aquesta. Per una banda, apareix la proposta baconiana de la inducció, que proposa prescindir dels principis teòrics per a recolzar-se en l'experimentació. Així, segons el mètode que ens proposa Francis Bacon (1561-1626), l'objecte de la ciència no pot consistir en trobar veritats metafísiques sobre la naturalesa de les coses, sinó en millorar les condicions de vida humanes per mitjà del domini de la natura. En el cantó oposat apareix la proposta de René Descartes (1596-1650), que proposa un mètode deductiu que es sustenta en el raonament matemàtic i que estableix un nou criteri de certesa basat en la claredat i la distinció.

2.3.2. ELS FREETHINKERS ANGLESES

El context polític a Anglaterra, durant el segle XVII resulta especialment convuls. D'una banda, el successor de la reina Elizabeth I, de la dinastia dels Tudor, Jaume I (1566-1625), de la dinastia dels Estuard, s'erigeix per dret diví i aplica unes polítiques fiscals que sembraran la discòrdia entre la burgesia i la petita noblesa. D'altra banda, a nivell religiós, hi ha un important conflicte entre l'anglicanisme i el puritanisme. El seu successor, Carles I (1600-1649), intensifica les tensions religioses al casar-se amb la catòlica Enriqueta Maria de França (1609-1669) i perpetua les dures polítiques fiscals del seu predecessor. Durant aquest regnat s'intenta, en diverses ocasions, posar fre als abusos reials i als conflictes del seu govern, fins que, al 1642 esclata una cruenta guerra civil que durarà tres anys i es resoldrà amb la detenció de Carles I. El rei fuig de presó i es refugia a Escòcia, on compta amb nombrosos aliats, fet que fa que esclati una segona guerra civil el 1648 que acabarà l'any següent amb la victòria de l'exèrcit comandat per Oliver Cromwell, que executa a Carles I i, després d'una tercera guerra civil instaura la república anglesa (o Mancomunitat d'Anglaterra), que durarà des del 1653 fins el 1659. Cromwell, que era purità, va defensar la llibertat de culte però durant el seu govern es varen dur a terme dures persecucions contra els catòlics. El 1660, després del breu mandat del fill de Cromwell, el successor de Carles I, Jaume II (1633-1701) puja al tro, des d'on intenta instaurar una vegada més, la supremacia del catolicisme i les polítiques absolutistes del seu predecessor. El 1688 esclatarà la denominada Revolució Gloriosa, que expulsarà els Estuard del panorama reial anglès i es resoldrà col·locant a Guillem III d'Orange al tro. El 1689, el parlament britànic emet la declaració *Bill of rights*, que consagra que en endavant els impostos serien aprovats pel parlament, la llibertat d'impremta, les

bases teòriques de la separació de poders (legislatiu i executiu) per a garantir la llibertat individual i la propietat privada i, la superioritat del parlament enfront els abusos del poder reial.

Enmig d'aquest aiguabarreig en que estava immersa Anglaterra, apareix la figura de Edward Herbert de Cherbury (1583-1648), que en la seva obra *De veritate* formula explícitament la idea de religió natural i del deisme. D'una banda, la noció de religió natural s'erigeix en contraposició a la noció de religió revelada i fa referència a aquella religió que podem obtenir com a resultat de l'exercici de les nostres facultats. D'altra banda, el deisme és una postura que sosté l'existència de la divinitat, però despulla a aquesta figura de personalitat, voluntat i enteniment. El deisme explica la divinitat a la manera de causa eficient dels fenòmens de la naturalesa, de manera que la divinitat evocada per aquesta postura és anàloga a la figura d'un déu rellotger o un déu arquitecte sense voluntat i accessible a través de la raó. El deisme fou sovint acusat d'ateisme encobert, despertant el recel de les autoritats eclesiàstiques i de diversos filòsofs. Al llarg del segle XVII apareixeran a Anglaterra nombrosos deistes, com John Toland (1670-1722) i Anthony Collins (1676-1729), que encunyarà el terme de *freethinker*, és a dir, lliurepensador, per a designar a aquell home que desenvolupa el seu lliure examen al marge dels dogmes que imposa la religió revelada i les institucions que la representen. En el *Diccionario de Filosofía* José Ferrater Mora, es descriuen les característiques comunes del moviment lliurepensador anglès de la manera com segueix: «predicar la tolerància religiosa; aplaudir el racionalisme (de la manera en que aquest terme s'entenia durant la Il·lustració), defensar el deisme, la religió natural (i sovint racional) i, en algunes ocasions, el materialisme i l'ateisme, manifestos o disfressats»²⁰.

2.3.3. ELS LLIBERTINS ERUDITS FRANCESOS

A França durant el segle XVII es donà un fenomen molt semblant al dels *freethinkers* anglesos: el de l'aparició dels filòsofs llibertins. El context de l'aparició d'aquest fenomen està precedit de les guerres de religió i es mou dins d'un govern fortament autoritari, de manera que els escrits que formen part d'aquest moviment seran difosos, sovint, d'una manera clandestina i anònima. La utilització dels textos clàssics servirà, a vegades, com un mitjà de dissimulació de les idees. D'altra banda, com assenyala Pedro Lomba²¹, els anomenats llibertins tenien la convicció de que el poble viu exclusivament entregat a les seves passions i als enganyosos poders de la imaginació, de manera que per a ells no era desitjable la difusió de les "veritats" que ells desvelaven a qualsevol individu. Així, mentre que els textos d'aquests autors eren perseguits, els mateixos llibertins es dirigien a una elit minoritària d'erudits que es distanciava de la ignorància popular.

²⁰ Librepensadores. (2009). En *Diccionario de filosofía* José Ferrater Mora (Vol. K/P, p. 2148-2149). Barcelona: Editorial Ariel, S.A.

²¹ Lomba, P. (2009). *Antología de textos libertinos franceses del siglo XVII (1a ed.)*. Madrid: Machado Grupo De Distribución, S.L., p.32.

Els anomenats llibertins foren un grup de filòsofs que no tingueren un pensament unitari, però que tenien en comú, com explica Lomba²², la seva aposta per la independència i la llibertat, i que es manifestaren com un fenomen intel·lectual enormement complex impossible d'enquadrar dins dels límits sempre nítids d'una escola o sistema. Notables autors llibertins són Pierre Charron, Gabriel Naudé, Saint-Évremond i François de la Mothe le Vayer. L'aparició dels filòsofs llibertins causà un gran impacte entre els sectors cultes de la societat francesa del segle XVII. Aquest fenomen va despertar també un bon nombre d'adversaris sovint defensors de l'Església com per exemple, el jesuïta François Garasse (1585-1631), que va dedicar tot un llibre titulat *Doctrina Curiosa dels bells esperits, o dels que pretenen ser tal cosa, d'aquests temps* a combatre les idees d'aquest moviment.

Un dels trets que caracteritza als llibertins és el rebuig a tot ordre sistemàtic i a la construcció metafísica pròpia dels grans sistemes teològics i filosòfics com, i especialment, l'escolàstica. Els llibertins, com feren els humanistes del Renaixement, es fixaven en els autors clàssics, però a diferència d'aquella altra època, cercaven en aquests l'expressió d'una raó i una ètica mundanes i estrictament naturals, abandonant els components místics i religiosos, així com també els màgics i hermètics amb la finalitat de combatre les supersticions. La raó crítica, materialista, escèptica i erudita són trets que caracteritzen el moviment llibertí. Destaca també, per part de diversos autors, la recuperació de la figura de Maquiavel i l'escepticisme i el relativisme de Montaigne. Una altra de les característiques d'aquest fenomen és que l'aparent relació inamovible entre la religió, la ètica i la política, que tant estava en boga en l'àmbit filosòfic de l'època, és qüestionada. L'ètica i la política, pel corrent llibertí, tindran el seu fonament en les institucions humanes, de manera que aquestes seran vistes com a convencionals i provisionals²³. D'aquesta manera es comença a esbossar una crítica a la naturalesa dels poders de les monarquies de dret diví.

En el *Diccionario de filosofía* de Ferrater Mora, es diu sobre els llibertins: «És difícil precisar en què consistia l'actitud filosòfica de tals autors en tant que "llibertins erudits"; serà suficient aquí indicar que es caracteritzava pel desig d'alliberar-se d'imposicions autoritàries, especialment eclesiàstiques»²⁴. La religió comença a analitzar-se des d'una òptica política i esdevé suspecte d'impostura. Un antic manuscrit, el *Tractat dels tres impostors* és recuperat i posat en circulació. Aquest manuscrit expressa molt clarament la sospita de la impostura dels llibertins de la següent manera: «Aquesta llavor de les religions, a saber, l'esperança i la por, per haver passat freqüentment a través de les passions, els judicis i els diversos consells dels homes, ha produït aquest gran número de creences estranyes que són la causa de tants mals, de tantes crueltats

²² Lomba. Op. Citada, p.11 i p.16.

²³ Lomba. Op. Citada, p.26 i p.27.

²⁴ Libertinos. (2009). *En Diccionario de filosofía* José Ferrater Mora (Vol. K/P, p. 2147-2148). Barcelona: Editorial Ariel, S.A. [Traducció de l'autor].

bàrbars i de tantes revolucions en els Estats. L'honor i els abundants ingressos que es varen vincular al sacerdoci, com més tard al ministeri i als càrrecs eclesiàstics, varen despertar l'ambició i l'avarícia de persones astutes que es varen aprofitar de l'estupidesa dels pobles i varen donar de tal forma amb el seu punt feble que, insensiblement, l'adoració de la mentida i de l'odi a la veritat s'han convertit en una dolça costum.»²⁵.

2.4. LA IL·LUSTRACIÓ O EL SEGLE DE LES LLUMS

Es tendeix a identificar la era de la Il·lustració en el període que va del 1682, any en que en que Pierr Bayle publicà *Pensaments sobre el cometa* fins al 1789, any clau de la Revolució francesa. La Il·lustració va conformar un moviment intel·lectual paneuropeu, que va néixer a Anglaterra i es va estendre sobretot a França, on es va desenvolupar d'una manera més coherent i, també a Alemanya. En aquest període trobem una gran circulació de les elits culturals pel territori europeu afavorida pels diversos governs encapçalats per personatges com Lluís XIV, Mme. Pompadour, Frederic II de Prússia (que fou maçó), entre d'altres.

Segons Ramon Alcoberro, mentre que el moviment llibertí va tendir a ser rigorista en qüestions d'ètica, els filòsofs de la Il·lustració es van caracteritzar per l'afany de “no refusar-se res i no limitar-se en res”²⁶. Tot i aquesta observació, els il·lustrats van heretar dels llibertins un caràcter crític per a la ciència i la política i combatiu envers al fanatisme i les supersticions que es deriven de la religió revelada i les institucions que la representen. Les idees d'una religió natural i l'ateisme prenen força i es cercarà una moral universalista. Els filòsofs il·lustrats estendrien la seva crítica fins i tot als clàssics.

La Il·lustració es caracteritza, sobretot, per una aposta per la racionalitat en el sentit que representa una confiança en el poder de la raó, en oposició a la irracionalitat. El *Diccionario de Filosofía* de Ferrater Mora, ens diu al respecte que «s'ha caracteritzat la Il·lustració pel seu optimisme en el poder de la raó i en la possibilitat de reorganitzar a fons la societat a base de principis racionals» i que «[degut a la seva actitud crítica] la Il·lustració no sosté un optimisme metafísic sinó, com Voltaire precisa enfront Leibniz, un optimisme basat única i exclusivament en l'adveniment de la consciència que la humanitat pot tenir de sí mateixa i dels seus propis encerts i errors»²⁷. El sensualisme de Locke, d'altra banda, va tenir molt d'èxit entre els filòsofs il·lustrats, especialment en Voltaire. Es troba també, en diversos autors, com Diderot, una marcada tendència cap el

²⁵ Anònim (Data desconeguda). “Tratado de los tres impostores”. En Lomba, P. (ed.) *Antología de textos libertinos franceses del siglo XVII* (1a ed, p.141-148). Madrid: Machado Grupo De Distribución, S.L., p.143-144.

²⁶ Alcoberro, R. (1992). *La filosofía de la Il·lustració* (1a ed.). Barcelona: Ed. Barcanova, p.29.

²⁷ Il·lustración. (2009). En *Diccionario de filosofía* José Ferrater Mora (Vol. A/J, p. 2147-2148). Barcelona: Editorial Ariel, S.A. [Traducció de l'autor].

materialisme. La Il·lustració, no va ser un fenomen de pensament unitari ni una època de grans sistemes, però sí que va significar un nou estil de reacció contra el dogmatisme de les èpoques precedents. A Alemanya, Kant, en la seva obra *Crítica de la Raó pura* defineix la Il·lustració com «la sortida de l'home de la seva minoria d'edat, de la qual ell és culpable. Minoria d'edat és la incapacitat de servir-se del seu propi enteniment sense la direcció d'un altre. Ell mateix n'és culpable, d'aquesta minoria d'edat, perquè la seva causa no consisteix en un defecte de l'enteniment, sinó en la manca de la decisió i del coratge de servir-se del seu propi enteniment, sense la direcció de cap altre» i ofereix la seva divisa: «*Sapere Aude!*». En efecte, l'atrevir-se a pensar va ser l'esperit de la Il·lustració, allà fins on va arribar. La llibertat, la igualtat i la fraternitat constituïria la divisa de la revolució política que es desenvoluparia a França.

En el terreny de la ciència i de la política, Anglaterra esdevindrà un referent. El desenvolupament de la navegació i el comerç provocà un creixement molt important de la burgesia i de nombrosos sectors de la petita noblesa vinculats als negocis. Amb la declaració de *Bill of Rights* i la nova monarquia parlamentària recentment instaurada, s'afavoria a aquesta nova classe i es va promoure el lliure comerç. L'ambient de llibertat comercial fou objecte d'elogis per a autors com Voltaire i Montesquieu. Aquest nou ambient propiciarà l'aparició d'una nova ideologia que es confrontarà amb el despotisme i l'absolutisme: el liberalisme, que es començarà a expressar en pensadors com Locke. Un cavall de la batalla filosòfica il·lustrada va ser el de la propietat privada, que es converteix en un signe de la lluita contra la servitud feudal i que només serà combatuda per Rousseau.

L'aparició de la ciència d'Isaac Newton (1642-1727), científic i francmaçó, va esdevenir una revolució en l'àmbit del coneixement científic. Newton també va fer nombroses investigacions al voltant de l'alquímia i de l'hermetisme en la societat dels Rosacreu. La seva aparició va suposar l'ensorrament de les teories cartesianes de la cinètica i la dels remolins que originaven el moviment dels cossos al cosmos. D'altra banda, formulà una important teoria sobre l'òptica i va descobrir, al mateix temps que Leibniz, amb qui va mantenir una disputa, el càlcul infinitesimal. A la manera de Bacon, Newton va defensar que la base del coneixement s'havia d'establir en els fenòmens tal i com s'apareixen a l'experiència i va rebutjar el racionalisme cartesià. En la seva obra *Principis Matemàtics de Filosofia Natural* (1687) exposa el seu ideal científic: construir un sistema axiomàtic deductiu mitjançant el qual es pugui deduir matemàticament tot el funcionament de la naturalesa a partir d'uns pocs conceptes i lleis fonamentals. En el mateix llibre exposa els tres principis de la mecànica, la llei de la gravitació universal i un seguit de regles per al raonament en filosofia. Tot i que, al ser incapaç de poder trobar una causa al principi de la gravitació universal i no voler fingir cap hipòtesi, va apel·lar a l'existència d'un ésser providencial. Els seus contemporanis i predecessors il·lustrats van voler veure en la ciència i

filosofia newtoniana la culminació d'una concepció mecanicista de l'univers i la naturalesa i un suport al materialisme.

L'obra d'Isaac Newton va causar un gran furor dins les elits intel·lectuals, que prendran la seva ciència com a model racional. La Il·lustració, amb la nova fe segons la qual l'univers és calculable i es comporta com una màquina, posarà la seva mirada científica sobre l'home i els seus afers.

John Locke (1632-1704), a més a més de la seva teoria sensualista del coneixement, fou l'inspirador de les noves idees liberals que es gestaran en aquest període. Locke proporciona també una nova visió de l'educació en el seu llibre *Pensaments sobre l'educació* (1693), segons la qual educar és afavorir el lliure desenvolupament de la personalitat.

En el seu llibre *Dos tractats sobre el govern civil* (1689), el filòsof anglès defensa que la societat civil és una associació d'éssers racionals acordada contractualment i legitimada per la voluntat d'assentiment, per a constituir un cos polític, de manera que exclou l'absolutisme com a una forma de govern plausible. En aquesta obra es defensarà també la separació dels poders legislatiu i executiu com una manera d'evitar els abusos de poder.

En la *Carta sobre la tolerància* (1689), Locke considera que l'Estat s'ha d'ocupar de les necessitats materials dels ciutadans i, per aquesta raó, té dret a exercir coacció quan sigui necessari. Així, l'única legitimitat de l'Estat ha de ser la de proporcionar les condicions de seguretat, llibertat i propietat, per a que els individus desenvolupin la seva vida essent lliures d'escollir les vies que considerin que els conduiran a la felicitat; de manera que si l'Estat vol evitar establir una tirania, s'ha d'abstenir de promoure cap tipus de vida. Locke descriu la religió com una associació lliure i voluntària que té com a finalitat oferir vies de salvació espirituals de manera que, segons aquesta definició, no té dret a exercir coacció fora de la comunitat que conformi una església, i aquesta coacció no pot anar més enllà de la excomunió. Des d'aquest punt de vista, les Esglésies han de ser tolerants i s'han d'abstenir de voler imposar-se als afers estatals. L'Estat ha de ser també tolerant amb les creences, sempre i quan aquestes no tinguin conseqüències polítiques catastròfiques com, a saber, la predicació de doctrines contràries a la supervivència de l'Estat, la intolerància, la subjugació de l'Estat a un altre Estat (en referència als Estats que es subordinen a Roma), o l'ateisme, que és incompatible amb el que garanteix la convivència col·lectiva, ja que els ateu no disposen, segons Locke, de la instància última que garanteix el compliment de les lleis. La *Carta sobre la tolerància* va tenir tant d'èxit que Voltaire i Rousseau escriuriien llibres amb el mateix títol.

Pel que fa a França, el 1682, el protestant refugiat als Països Baixos –i molt probablement ateu– Pierre Bayle publicà *Pensaments sobre el cometa*, un llibre trencador que, en bona part, definiria l'esperit del Segle de les Llums. Bayle, a partir de la presència d'un cometa reflexiona sobre qüestions ben diverses. D'una banda, Bayle raona que el fet que un fenomen tal com el cometa

sigui racionalitzable i objectiu, demostra que en la naturalesa no hi ha desordre ni mal moral i que, per tant, l'home, ésser autosuficient, pot esdevenir senyor de l'univers. D'altra banda, després de fer una crítica a diverses ocupacions, arremet contra la superstició religiosa, que segons Bayle, tindria l'origen en un poder que, a més de ser violent, és seductor. Bayle afirma que la religió pot arribar a ser el major obstacle per a l'ordre civil. I que la disposició anímica dels ateus, és més coratjosa que la dels idòlatres, ja que actuen sense la por al càstig diví. Més tard, Bayle va publicar el *Diccionari històric i crític*, (1697) una obra de quatre volums amb entrades que oferien uns textos mitjanament banals i amb moltíssimes anotacions heterodoxes que, en diversos casos combat la ortodòxia cristiana i en altres, defensa posicions atees.

L'estil de Bayle fou innovador també perquè s'acostava, doblement al públic en general i a un públic especialitzat. Publicà un diari titulat *Nouvelle de la République des Lettres* on popularitzà la crítica literària. Bayle exercí una forta influència no només en l'esperit crític de l'època que immediatament el succeiria sinó també en una voluntat de les elits d'arribar als sectors populars. Ara bé, malgrat que en el segle de les llums els filòsofs apostaven per una certa publicitat del coneixement, abundava entre ells la concepció segons la qual el poble era estúpid i ignorant, de manera que l'intel·lectual, home autònom per antonomàsia, rebia la missió d'educar al poble, però amb la cura de no revelar determinades veritats que poguessin causar desordres socials.

Aquest afany educador del poble es va plasmar en una de les obres més importants i ambicioses de la Il·lustració francesa: L'enciclopèdia, dirigida per Diderot i d'Alembert. L'Enciclopèdia, que va néixer com una obra perpètuament inacabada va constar de disset volums. Dirigida a «les vertaderes gents de bé»²⁸, a qui «el fanatisme de la superstició li sembla odiós i el de la impietat ridícul, perquè manca de motiu i d'objecte» i feta per «una societat d'homes de lletres»²⁹, es va proposar «exposar, en el possible l'ordre i la correlació dels coneixements humans»³⁰. La matèria de l'Enciclopèdia es pot dividir en ciències, arts liberals i arts mecàniques. Van participar en el projecte filòsofs com Voltaire, Montesquieu, Rousseau i d'Holbach.

2.5. LA MAÇONERIA I L'ESPERIT DEL MÈTODE CIENTÍFIC

Dins el sí de qualsevol sistema establert, ja sigui polític o religiós, han emergit en determinat moment i d'una manera més o menys visible persones o societats amb concepcions i idees considerades heterodoxes. Hi ha hagut també, en la història de la nostra societat filòsofs, supersticions, sectes o pràctiques que s'han guiat per creences o mètodes considerats sempre heterodoxos. Al seu torn, diferents oficis, com per exemple la botànica, d'una manera lenta han

²⁸ D'Alembert, J. (2006). *Discurso Preliminar de la Enciclopedia*. Recuperat de <http://www.biblioteca.org.ar/libros/130511.pdf> p.1[Traducció de l'autor].

²⁹ D'Alembert. Op. Citada, p.4.

³⁰ D'Alembert. Op. Citada, p.5.

acumulat coneixements que més tard, quan les circumstàncies han sigut propícies, han fet grans aportacions a altres camps, com la medicina. El gremi de constructors, malgrat ostentar una gran quantitat de coneixements i representar, mitjançant les seves grans obres, la manifestació del poder en temples, palaus o traçats de les ciutats, foren sempre un col·lectiu tutelat i pagat per les altes instàncies de la societat (generalment la casta sacerdotal o la classe dirigent), i no va participar en el govern de les seves respectives societats. Trobem sovint que hi ha diverses construccions arreu plenes de símbols i missatges, el contingut dels quals s'aparta de l'ortodòxia dels missatges polítics i religiosos que haurien de representar tals edificis.

Així, la Maçoneria operativa camuflava sovint els seus anhels de llibertat i els seus missatges poc ortodoxos en diverses edificacions. Com s'explica a *Masonería hoy*³¹, el gremi de constructors havia d'esforçar-se per perdurar en un ambient on s'erigien gremis amb uns mètodes semblants però que representaven la ideologia eclesiàstica o política. La prudència era un requisit indispensable dins d'un ambient on es castigava qualsevol atemptat a la dogmàtica catòlica. Els casos de Galileu o de Giordano Bruno il·lustren molt bé quines eren les conseqüències de manifestar públicament coneixements o concepcions contràries sobre el que establia l'Església.

Com hem descrit anteriorment, el període del Renaixement va inaugurar una nova actitud de la societat intel·lectual en què es defensava la llibertat de l'home enfront de la dogmàtica eclesial. Aquest període va propiciar l'impuls de la ciència.

La ciència, com a mètode empíric, pot posar a prova la seva pretensió de veritat. La ciència opera mitjançant la descripció dels fenòmens com un resultat de forces impersonals, al contrari que la màgia i la religió. D'altra banda, la ciència opera des d'un mètode i des de la publicitat, fomentant d'aquesta manera la lliure discussió i la crítica. La ciència disposa també d'un caràcter provisional, de manera que, a diferència de la superstició religiosa, no es recolza en el dogma. El mateix succeeix en Maçoneria, on es fomenta la lliure discussió al voltant de determinades qüestions. De fet, i això és important, en les reunions maçòniques, al contrari que les religions, la litúrgia no es desenvolupa a partir del sermó i el dogma, sinó que, en les cerimònies, els elements no racionalistes i el llenguatge simbòlic hi són per a situar als individus en una disposició propícia a la lliure discussió dins dels paràmetres d'un mètode que fa particular a aquesta associació. De la mateixa manera que la ciència, la Maçoneria es caracteritza per un *ethos* de vocació antidogmàtic, escèptic, universal i filantròpic.

Si bé és cert que la Maçoneria no nega cap creença religiosa, i bé podem veure que en determinades Maçoneries, és un requisit tenir-ne, si que s'oposa a la superstició i al fanatisme. La Maçoneria requereix dels seus membres la llibertat. Sense caure en una postura merament

³¹ En *Masonería Hoy. El espíritu científico: La religión de los francmasones*. Recuperat de <http://masoneriahoy.blogspot.com.es/>

materialista, el mètode maçònic és un mètode racionalista, però sí que està obert a una espècie d'intuïcionisme positiu, que es plasma en el sentit de l'obrar (el sentit o finalitat última) de cada membre particular, que s'ha de diferenciar del sentiment místic o religiós dogmàtic.

2.6. LA MAÇONERIA COM A CONTRAPÈS DE L'ANTIC RÈGIM

A Anglaterra, amb el nou model de monarquia parlamentària i l'àmplia acceptació que ben aviat va rebre l'Orde des de les institucions governamentals, la Maçoneria trobà un espai confortable per desenvolupar-se. Amb l'expansió de la Maçoneria moderna a les diferents regions europees, l'Orde va constituir un contrapès a les formes de sociabilitat característiques dels règims absolutistes i despòtics. És en aquest sentit que Koselleck apunta que la Maçoneria va esdevenir una «força indirecta» dins l'absolutisme³².

Sota el mandat de Lluís XIV, varen sorgir a França una diversitat de grups que tenien en comú que es creien privats de qualsevol llibertat de decisió dins de l'Estat, representat únicament sota la persona del sobirà. També la petita noblesa havia perdut qualsevol tipus de representació estamental. Banquers, comerciants i homes de negocis, d'una banda, i membres de la petita noblesa de l'altra, malgrat gaudir de poder financer es trobaven políticament impeditos. A més a més, aquestes elits emergents estaven sotmeses a sobtats decrets reials que els arravatava els ingressos a caprici. Com apunta Koselleck, la societat financerament poderosa i l'Estat absolut es trobaven enfrontats entre sí, sense que els petits intents de reforma fossin capaços d'encarar i tractar aquesta diferència³³.

El factor de l'alta mobilitat entre ciutadans europeus fou també un factor important dins de la societat francesa del segle XVIII. Amb aquesta circulació de persones, les idees britàniques de la constitució parlamentària van tenir ressò dins dels diversos grups socials que conformaven la ciutadania en els Estats absolutistes, especialment en els filòsofs, com ho demostra la prolífica filosofia política francesa del segle de les llums. En efecte, la Il·lustració es manifestava com una tendència a reconduir el secret i el misteriós a l'àmbit d'un saber metòdic, públic i lliure³⁴.

Enmig d'aquest panorama polític, aquests grups socials començaren a moure's en diversos ambients de neutralitat política tals com els clubs, els salons d'art, les biblioteques, les societats literàries i les borses. En aquests espais la vida cultural i les idees il·lustrades trobaven aixopluc. Voltaire ens proporciona una idea del que llavors significava per gran part de la societat il·lustrada

³² Koselleck, R. (2007). *Crítica y crisis del mundo burgués* (1ª ed.). Pamplona: Ediciones Rialp, S.A, p.108.

³³ Koselleck. Op. Citada, p.112.

³⁴ Aquesta és la tesi de Faustino Oncina Coves, desenvolupada a: Oncina, F. (2011) "Secreto y misterio: las filosofías de la Masonería en el tránsito de la Ilustración al Romanticismo". En José Ignacio Cruz (ed), *Masonería e Ilustración: Del siglo de las luces a la actualidad* (1ª ed., p.13-38). Universitat de València: PUV publicacions, p.14.

espais com les borses: «Entreu a la borsa de Londres, un lloc força més respectable que moltes de les corts; hi veureu aplegats diputats de totes les nacions per a utilitat dels homes. Allà, jueus, mahometans i cristians es tracten els uns als altres com si obeïssin la mateixa religió i només anomenen infidels els que es declaren en bancarota»³⁵. En aquests espais, els diversos grups es trobaven fora de la pressió que exercia el control estatal i eclesiàstic. És cert que es crearen *clubs* des dels quals s'esperava difondre la nova ideologia antiabsolutista, com el cas del *Club de l'Entresol*, però aquests van veure les seves intencions frustrades³⁶.

La Maçoneria, com institució ciutadana, sí que va saber evadir-se del control estatal. L'element clau en aquesta evasió del control estatal va ser el secret. Helmut Reinalter, en sintonia amb Koselleck, afirma que el secret contenia com a dimensió organitzativa, cultural i simbòlica, cert potencial de transformació sociocultural, que tenia aspectes emancipadors per aquests grups descontents amb el règim³⁷. Si tenim en compte el context de l'absolutisme, veiem com el secret pot no estar en contradicció amb la Il·lustració, ja que, com afirma Oncina Coves, la Il·lustració forma un estil de pensar i obrar alternatiu al vigent, de manera que serà en espais clandestins on s'intentarà «arrancar-li a la naturalesa els seus secrets» i serà fora de la publicitat on s'anticiparà la publicitat³⁸, cosa que incomodarà a filòsofs com Kant³⁹.

Veiem, doncs, com el secret maçònic compleix una doble funció: d'una banda, esdevindrà un vel protector contra les instàncies estatals i eclesiàstiques i, d'altra banda, complirà el seu paper de protecció característic de les societats iniciàtiques envers el món profà. D'acord amb Koselleck, les idees i esperances que emanaven del secret dels diferents sistemes de la Maçoneria, s'estenia des dels plans racionals de convivència social fins la regió de fantasies tenyides de romanticisme i de misticisme, però la seva funció social era sempre la mateixa, a saber, reunir homes de diferents estrats socials, desposseïts dins l'àmbit de l'Estat absolutista, en peu d'igualtat; una igualtat fora de l'Estat i una llibertat enfront a l'Estat. D'altra banda, l'anomenat secret no era secret, ja que es

³⁵ Voltaire. (1994). *Cartes philosophiques* (1ª ed.). Barcelona: Edicions 62, p.63.

³⁶ Per aprofundir més sobre aquesta qüestió, els remetem a l'Op. Citada de Koselleck.

³⁷ Reinalter, H. (1989). *Masonería y democracia*. En *Masonería, política y sociedad*, 1, 55-72, p.2. Veure's també Op. Citada de Koselleck.

³⁸ Oncina, F. (2011) *Secreto y misterio: las filosofías de la Masonería en el tránsito de la Ilustración al Romanticismo*. En José Ignacio Cruz (ed), *Masonería e Ilustración: Del siglo de las luces a la actualidad* (1ª ed., p.39-62). Universitat de València: PUV publicacions, p.18.

³⁹ Kant, en un article per a la revista *Berlinische Monatsschrift* titulat *Acerca del tono aristocrático que viene utilizándose últimamente en filosofía* (1796), on es fa una crítica de les noves tendències obscurantistes en la filosofia i en aquelles filosofies *per initiationem* tant en boga en l'Alemanya de finals del segle XVIII. La Francmaçoneria no es salva d'aquestes crítiques. Kant, critica «les lògies de temps antics i moderns» per basar-se en un model esotèric de coneixement no susceptible d'examen i perquè, segons ell, la classificació de persones conforme a graus d'iniciació ofèn «en el que pertoca a la mera raó, al dret inalienable a la llibertat i a la igualtat». [Traducció de l'autor].

Text recuperat de https://dspace.usc.es/bitstream/10347/975/1/pg_139-154_agora9.pdf

van difondre nombrosos pamflets que descrivien la litúrgia, els tocs, contrasenyes i procediments de la Maçoneria.

Un altre punt de contrapès cap a l'absolutisme es trobava en el potencial democràtic de la Maçoneria. Si tornem la mirada a les *Constitucions d'Anderson*, trobem com la institució neix amb la finalitat de reunir a homes rectes i honrats, sense distinció de les creences o nacionalitats que tinguin. En un pamflet de l'època, se'ns diu: «[Els maçons] Quan ens trobem units, tots ens convertim en germans; la resta de l'Univers ens resulta estrany: el príncep i el súbdit, el cavaller i l'artesà, el ric i el pobre estan allà confosos, res els distingeix, res els separa, la virtut els torna iguals»⁴⁰. Els maçons, provinguin de l'estament que sigui, estan obligats a obeir la llei moral, de manera que queden excloses de l'Orde les tensions religioses i polítiques. Així, com bé apunta Koselleck, la Maçoneria fa una separació de la política i la moral⁴¹. La virtut esdevé la sobirana de les lògies maçòniques. D'altra banda, els processos d'admissió i l'estructura de les Lògies i les Grans Lògies és estrictament democràtica. Cap profà pot entrar dins de l'Orde sense l'aprovació unànime dels "germans" de la lògia. Com apunta Reinalter⁴², el dret a vot de tots els membres de les lògies, els estatuts, que havien de garantir una comunicació lliure d'imposicions i la igualtat de tots els membres i l'elecció dels funcionaris i del desenvolupament de les sessions van suposar un germen democràtic molt notable si es té en compte que no existia en altres sectors socials i polítics en la societat absolutista i feudal.

Cal recordar que en les *Constitucions* de 1723 es prohibeix als maçons conjurar contra l'ordre governamental establert. No obstant, com apunta Reinalter, la Maçoneria, amb la seva defensa de la tolerància i de la llibertat, així també com amb els seus esforços per elevar l'educació en general, desmuntar els privilegis estamentals i suprimir les injustícies socials, coincidia amb les intencions polítiques de la il·lustració tardana i els principis de la Revolució⁴³. Efectivament, la institució maçònica actuà com un catalitzador del nou ideari burgès per la seva estructura i el seu afany de reunir a personatges de diversa procedència i estaments en un espai lliure de les pressions estatals i eclesiàstiques. La seva organització democràtica i el seu caràcter de tolerància religiosa i social, es corresponia amb el nou caràcter liberal que havia triomfat a Anglaterra i els recents Estats Units d'Amèrica. Així, a l'albada de la Revolució, un nombre significatiu de maçons es varen comprometre políticament, però aquests actuaren sempre a títol personal. Un cop culminada la Revolució Francesa, recordem, el nombre de lògies maçòniques va minvar notablement, i molts maçons s'involucraren en el jacobinisme. Andreas Riedel, jacobí austríac, anomenava al seu

⁴⁰ Torres, R. Sr. Uriot (1744). "El secreto de los francmasones al descubierto". En Renato Torres (ed.), *Textos Divulgativos Franceses (1736-1748)* (1ª ed. 231-262). Barcelona: Editorial Librería Pardes, p.244-245.

⁴¹ Koselleck, Op. Citada, p.116 i p.124.

⁴² Reinalter, H. Op. Citada, p.7.

⁴³ Reinalter, H. Op. Citada, p.8.

cercle, “substitut de lògia”, segons explica Reinalter⁴⁴. Tot i ser un fet notable, la Maçoneria en tant que associació, mostrà un caràcter ambivalent respecte les idees revolucionàries⁴⁵.

2.7. MAÇONERIA I CONSCIÈNCIA EUROPEA DURANT EL SEGLE XVIII

Com va passar durant l'era del Renaixement, durant el segle XVIII es donà a Europa un important fenomen de mobilitat de la ciutadania arreu del continent. El segle de les llums va estar marcat pels descobriments científics i els avenços tecnològics. La comunitat científica, estava composta per individus independents que no entenien de fronteres i que sovint, pels seus projectes, comptaven amb personatges de pàtries diverses. La ciència és una disciplina que no entén de pàtria ni de religió, com demostra la institució de la *Royal Society* d'Anglaterra. En el camp de les arts succeeix el mateix. Música, teatre i pintura troben les seves parades a les grans capitals del territori europeu. Algunes universitats, de la mateixa manera que la *Royal Society*, comencen a complir la seva funció de punt de trobada amb un esperit de cosmopolitisme. El saber acadèmic intenta arribar al poble. Successos tals com el terratrèmol de Lisboa del 1755, tenen un ressò quasi internacional. D'altra banda, com hem apuntat més amunt, els diversos governs van afavorir aquesta circulació de persones. Com apunta René Pomeau, les dues modalitats de la vida intel·lectual, a saber, racionalisme de les llums i sensibilitat romàntica, «es difonen sense que sigui possible atribuir l'origen exclusiu d'un o d'altra a tal o qual part d'un món en què tot pensament com tota moda es propaga sense trobar obstacle»⁴⁶.

Enmig de tots aquests factors de comunicació entre la població europea, la Maçoneria ocupa un lloc destacat. L'intel·lectual troba el seu lloc en les lògies de les ciutats europees. A Anglaterra trobàvem iniciats a molts membres de la *Royal Society*, com Isaac Newton. A França, Helvetius, Montesquieu i Voltaire són alguns dels noms que la Maçoneria exhibeix amb orgull. Montesquieu fou un dels fundadors de la primera lògia que s'instal·là a París. Més tard, Helvetius fundaria la lògia *Les neuf soeurs*, que va esdevenir un important centre cultural a París que acolliria a grans personalitats, tals com Benjamin Franklin i que més tard acolliria a Voltaire en els seus últims dies⁴⁷. A Alemanya, l'Orde comptarà amb personalitats tals com Goethe, Lessing i Fichte, entre

⁴⁴ Reinalter, H. Op. Citada, p.9.

⁴⁵ Per aprofundir en aquesta qüestió, remetem al mateix article de Reinalter i a Ferrer, J. (2005). El binomio francmasonería-revolución en la época de las luces entre la historia y el mito. *Studia Historia. Historia Contemporánea*, 23, 65-82.

⁴⁶ Pomeau, R. (1988). La internacional del “hombre honrado”. En Pomeau, R. *La Europa de las Luces*. (1ª ed. p.211-240) México: Fondo de Cultura Económica, S.A. de C.V., p.214. [Traducció de l'autor].

⁴⁷ Per a més informació de la lògia i de la iniciació de Voltaire us remetem a: Museo Virtual de la Masonería. *La Logia “Las nueve hermanas”*. Recuperat de http://www2.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/6historia_%20masoneria_paises/logia%20las%20nueve%20hermanas.htm. I també a: Museo Virtual de la Masonería. *La iniciación masónica de Voltaire (1778)*. Recuperat de http://www2.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/6historia_%20masoneria_paises/iniciacion%20de%20Voltaire.htm

d'altres. D'acord amb Pomeau, la Maçoneria, al propagar un ideal racionalista, juntament amb un ideal eufòric envers el progrés, va contribuir a la unitat europea de les llums entre d'altres raons perquè la afiliació en aquesta institució ofería l'accés a la societat il·lustrada internacional⁴⁸.

2.8. LLIBERTAT, IGUALTAT I FRATERNITAT

Havent explicat el potencial democràtic de la Maçoneria, així com el fenomen de mobilitat que propicia la institució i, consegüentment una consciència més cosmopolita, resta aclarir tres dels conceptes més rellevants de l'Orde que foren, al seu torn, un dels anhels del pensament il·lustrat i revolucionari francès. Es tracta de la llibertat, la igualtat i la fraternitat.

En el context pre-revolucionari i revolucionari, la burgesia acostumava a reclamar la llibertat i la igualtat seguint un anhel de reconeixement polític i jurídic de les seves activitats, així com l'accés a la política de qualsevol dels membres de la societat. La llibertat representava també, per molts sectors de la societat francesa, el deslliurar-se de la tutela aristocràtica i l'ensorrament de l'antic règim feudal en general. La igualtat era la garantia del correcte funcionament social. La fraternitat, finalment, sovint plasmava el desig d'harmonitzar les relacions socials, en pro d'una major cohesió entre tots els sectors de la ciutadania.

En el pla iniciàtic de la Maçoneria, la llibertat seria quelcom que s'assoleix mitjançant el cultiu del coneixement, en la recerca de la veritat i de la virtut. Així, la llibertat, entre els germans maçons es manifesta mitjançant la praxi de cada individu. Segons el *Diccionario Akal de Francmasonería*, la màxima de la Maçoneria és «El que no vulguis per a tu mateix, no ho vulguis per un altre»⁴⁹. Tot i que la Maçoneria és una associació que proscriu les converses sobre política partidista, l'exercici de la llibertat ha de contribuir al bastiment del temple de la humanitat i, en cert sentit, aquesta llibertat hauria de plasmar-se en el pla de la política i d'una societat justa.

La igualtat, en Maçoneria, versa sobre la idea sencera de la humanitat, partint d'una concepció d'una igual naturalesa del gènere humà. Segons aquesta concepció, la igualtat expressa la unitat de la humanitat, que s'ha de manifestar mitjançant un profund respecte envers les diferències de cultura, raça, edat, etc. Aquesta idea d'igualtat està relacionada també amb el concepte d'equitat i de justícia.

La fraternitat, en l'Orde del Gran Arquitecte, no rau tant sols en la camaraderia que ha de governar les relacions dels seus membres, sinó que transcendeix la pròpia institució. Segons el que se'ns explica al *Diccionario Akal de Francmasonería*, la fraternitat «dista molt de ser una crida als bons sentiments. La fraternitat no té a veure tant sols amb un sentiment d'afecte electiu (...), sinó que és la relació bilateral i espontània amb una altra persona, regida per la identitat del gènere humà

⁴⁸ Pomeau, R, Op. Citada., p.218.

⁴⁹ Daza, Juan Carlos. (1997). Libertad. Dins *Diccionario Akal de Francmasonería*. (p.248). Madrid: Ediciones Akal, S.A. [Traducció de l'autor]

(unitat) i el respecte per les diferències d'experiència, cultura i edat...; és el principi de compatibilitat de les persones, de generositat, d'altruisme per a tothom. El sentiment de fraternitat versa sobre la dignitat de l'home, a la seva condició humana(...)»⁵⁰. La concepció maçònica de la fraternitat està molt relacionada amb les aspiracions de molts pensadors il·lustrats de l'assoliment d'una moral universal. De la mateixa manera que en els dos segles anteriors, que havien immers a Europa en nombrosos conflictes bèl·lics promoguts, sovint, per conflictes religiosos, s'havia d'aturar aquesta dinàmica mitjançant l'exercici de la tolerància religiosa, aquesta tolerància s'havia d'estendre a tots els membres i estaments de la societat.

La divisa revolucionària de “Llibertat, Igualtat i Fraternitat” (trinomi maçònic) va ser adoptada per la Maçoneria que, encara avui en dia, és mantinguda i considerada per moltes obediències com l'ideal que l'Orde ha d'assolir. Sovint aquesta divisa és representada per la Maçoneria en un triangle equilàter. L'ideal maçònic és que aquests conceptes regeixin les relacions i l'activitat humana en un perfecte equilibri. Ara bé, aquest ideal, per a la seva realització, necessita plasmar-se políticament. En aquest sentit, tant les aspiracions de la Maçoneria com les aspiracions burgeses de la societat francesa del segle XVIII coincidien en la recerca d'un marc jurídic on es garantissin la igualtat de drets de la ciutadania. La concepció segons la qual els humans som iguals en la nostra naturalesa provoca que diversos pensadors desenvolupin les seves particulars concepcions sobre un dret natural de les persones. Com ja hem vist, Anglaterra va ser pionera en la seva *Bill of Rights*. De la mateixa manera, la *Declaració d'Independència* dels Estats Units d'Amèrica (1776), acull un seguit de drets inalienables dels individus, tals com el dret a la vida i a la recerca de la felicitat i la llibertat. A França, un cop culminada la Revolució, es va emetre la *Declaració dels drets de l'home i el ciutadà* (1789), així com l'intent d'oficialitzar una *Declaració dels drets de la dona i la ciutadana* (1791).

3. CARACTERITZACIÓ FILOSÒFICA DE LA MAÇONERIA DURANT LA IL·LUSTRACIÓ

Com hem vist, la Maçoneria moderna nascuda a Anglaterra va expandir-se notablement arreu del territori europeu (i també el nord-americà) durant el segle XVIII. No obstant, la literatura maçònica va prosperar, sobretot, fora del territori anglès. A França varen circular un munt de

⁵⁰ Daza, Juan Carlos. (1997). Fraternidad. Dins *Diccionario Akal de Francmasonería*. (p.167). Madrid: Ediciones Akal, S.A. [Traducció de l'autor]

pamflets que tractaven sobre l'Orde, uns descrivint els seus fins i procediments, i d'altres que en feien sàtira. Malgrat que grans noms de la filosofia francesa varen pertànyer a la Fraternitat, aquests no varen publicar per escrit res sobre ella. Haurem d'anar cap a Alemanya si volem trobar una caracterització filosòfica de la Maçoneria.

Alemanya era un territori on la Maçoneria durant el segle XVIII es trobava especialment dividida. Moltes lògies varen assumir Ritus escocians i els transformaren a la seva manera donant a l'Orde uns forts components de tendència templer. De fet, fins 1741 les *Constitucions* d'Anderson no van ser traduïdes a l'Alemanya. A més a més, diversos sectors de la Maçoneria es varen barrejar amb societats no maçòniques, com els Rosacreu i els Germans Asiàtics. Una d'aquestes societats no maçòniques que requereix una menció especial és l'Orde dels Il·luminats de Baviera (popularment coneguts com *Illuminati*), que es va fundar l'any 1776. Aquesta institució tenia com a fi l'abolició de l'absolutisme i el poder eclesiàstic. El ritual dels Il·luminats estava inspirat pel ritual maçònic. Diversos membres d'aquesta nova Orde compartien afiliació amb la Maçoneria i, alguns d'ells, tenien per objectiu fer-se amb el control d'aquesta última. Quan alts responsables de la Maçoneria es varen assabentar de les infiltracions dels Il·luminats, ràpidament es va procedir a la irradiació (expulsió) d'aquests infiltrats, i es va prohibir als germans maçons militar en aquesta Orde. Al seu torn, els il·luminats seran perseguits per les autoritats del ducat bavarès, que prohibiran l'Orde el 1784. Aproximadament per aquestes dates, les autoritats de les diverses obediències maçòniques alemanyes varen dur a terme diverses temptatives per a refundar l'Orde i tornar als orígens tradicionals, recuperant els graus simbòlics i apropant-se cada cop més a les constitucions d'Anderson⁵¹.

Serà per part de pensadors com Lessing (1729-1781), Herder (1744-1803) i Fichte (1762-1804) on s'intentarà, d'una banda, aportar una visió filosòfica de l'Orde maçònica per a contribuir en el replantejament de l'estructura i la història de la institució i, d'altra banda, fer divulgació sobre la mateixa a àmbits merament profans. El procés reformista de la Maçoneria alemanya culminaria, en l'àmbit filosòfic, amb Karl Christian Friedrich Krause (1781-1832), ja als inicis del segle XIX.

3.1. PAMFLETS FRANCESOS

Durant el segle de les llums era freqüent la difusió de determinades idees a través de la circulació de pamflets. A continuació oferirem la visió expressada en diversos llibrets sobre la institució de la Maçoneria. Molts d'aquests pamflets estaven destinats a rebatre les diferents objeccions que se

⁵¹ Museo Virtual de Historia de la Masonería. *La Masonería en Alemania (1760-1810)*. Recuperat de http://www2.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/6historia_%20masoneria_paises/His%20M%20en%20Alemania.htm

li feien al caràcter de l'Orde sobretot en el que respecta a la qüestió religiosa i a la no admissió de les dones.

Respecte a la qüestió religiosa, en l'*Apología por la Orden de los francmasones*⁵², se'ns diu que es troba dins la Maçoneria un clima de tolerància entre diverses comunions cristianes i que s'evita admetre a deistes i ateus. En aquest pamflet es mostra una gran reverència cap a la religió (en singular), «la més antiga i la més sagrada de les institucions». L'autor defensa que el fet que les reunions es facin a porta tancada no impliquen cap conjura en contra de les religions. Respecte la política, en el mateix pamflet se'ns diu que la Maçoneria s'erigeix com a una de les grans defensores de l'autoritat. En aquest pamflet es justifica l'exclusió de les dones perquè si aquestes fossin admeses, l'Orde seria objecte de calúmnies. L'autor sosté la igualtat dels dos sexes, tant en virtuts com en vicis i mostra la intenció dels membres de la Maçoneria de rehabilitar el respecte i els drets del sexe femení. Un altre motiu de la no admissió és que, segons l'autor, les dones no són éssers lliures ni de ple dret civil i religiós. Finalment, l'autor cau en contradicció quan afirma que ni les solteres, ni les vídues i ni les monges són de fiar.

En el mateix pamflet, es caracteritzen els fins de l'Orde com la recerca de la Pau i la fraternitat, la unió entre diferents homes, la igualtat, el concórrer a la felicitat comú, a l'auxili entre germans maçons, a la lliure circulació dels maçons dins les diverses lògies, a l'acostament entre homes que viuen en llocs remots mitjançant el llenguatge i els signes propis de la Maçoneria, a la filantropia, sense tenir en compte la religió i la pàtria de les persones, a la pràctica dels deures cap a Déu, a la fidelitat al sobirà, a l'amor i cura cap a la família i, finalment, a la caritat.

En un altre pamflet anomenat *El perfecto mason*, es caracteritza la finalitat de la Maçoneria com la de «reunir tots els esperits i els cors, establir entre tots els homes en general un acord i una confiança que els facin apropiats a les diferents operacions de la societat»⁵³. També es defensa la no admissió de la dona explicant que els homes temen ser expulsats del paradís si les dones hi posen un peu allà.

*El secreto de los francmaçones al descubierto*⁵⁴, un pamflet amb forma epistolar, s'afirma que tot allò que pugui suposar un cop a la religió, a l'Estat, a la caritat i als bons costums, és desterrat de l'Orde. En aquest pamflet es critica que en nom de la religió s'han dut a terme persecucions injustes. Es defineix la Maçoneria en termes de construcció de l'esperit, del cor i de l'ànima a través dels seus tres pilars fonamentals, a saber, la saviesa, la força i la bellesa. Es defineix la

⁵² Torres, R. Anónimo (1742). "Apología por la Orden de los francmasones". En Renato Torres (ed.), *Textos Divulgativos Franceses (1736-1748)* (1ª ed. 231-262). Barcelona: Editorial Librería Pardes.

⁵³ Torres, R. Anónimo (1744). "El perfecto masón". En Renato Torres (ed.), *Textos Divulgativos Franceses (1736-1748)* (1ª ed. 231-262). Barcelona: Editorial Librería Pardes.

⁵⁴ Torres, R. Sr. Uriot (1744). "El secreto de los francmaçones al descubierto". En Renato Torres (ed.), *Textos Divulgativos Franceses (1736-1748)* (1ª ed. 231-262). Barcelona: Editorial Librería Pardes.

finalitat de la Maçoneria com la «ferma i vertadera felicitat». Respecte a la qüestió femenina, l'autor recorda que un dels requisits dels francmaçons és ser lliure, qualitat de la que no gaudeixen les dones que sempre es troben dependents o bé del pare o tutor, del marit, etc. A més, segons l'autor, en concordança amb altres pamflets, manifesta el temor a les calúmnies a les que es podria exposar la Maçoneria en el cas de l'admissió de les dones.

En un altre pamflet titulat *La escuela de los francmasones*⁵⁵, es defineix la Maçoneria en termes d'una escola de l'amistat. L'amistat queda definida com el pilar més ferm de les lògies. En aquest llibret s'explica que el propòsit dels maçons no és altre que la unió de l'ànim dels cors. Així, la Maçoneria s'encarrega de formar als homes en totes les virtuts i produeix els amics més efectius. Segons l'autor, en aquesta societat els plaers i les virtuts van junts, quedant igualats en un nivell comú, i fan que els iniciats quedin units en un estret vincle de germanor. Després, l'autor ens parla del prototip maçònic, és a dir, d'un mortal feliç que alliberat de tota precaució, troba la voluptuositat dins de la saviesa. El perfecte maçó, continua l'autor, es sent encantat de complaure al semblant i evita el crim més per plaer que per temor al càstig. També el perfecte maçó està caracteritzat per un tracte fàcil, per unes costums dolces, per unes bones maneres, per la falta d'afany de protagonisme, per tenir una conversa exempta d'amargura i acritud, per no tenir mai sentiments d'enveja i per no alegrar-se mai de les desgràcies alienes.

3.2. G. E. LESSING (1729-1781)

Lessing, el poeta possiblement més important al Segle de les Llums, publicà al 1778 una sèrie de sis diàlegs anomenada "*Ernst i Falk, diàlegs per a francmaçons*", on va intentar fer una ontologia de la Francmaçoneria. El sisè diàleg no apareix en l'edició de la qual ens servim⁵⁶ ja que es dubta de la seva autenticitat. El diàleg compta amb dos interlocutors: Falk, iniciat en Francmaçoneria i Ernst, amic de del primer i arran de les converses que mantindrà amb el seu interlocutor, s'iniciarà en l'Orde a partir del quart diàleg.

En els diàlegs, Lessing caracteritza a la Maçoneria en termes d'esperit, a través de Falk. Falk, davant la pregunta de si els signes, paraules i usos de la Francmaçoneria són cosa arbitrària, respon que aquests no són la Francmaçoneria. Així, Falk afirma que la Maçoneria és quelcom que ha existit sempre, i que és quelcom que no es pot conceptualitzar ja que es manifesta per les seves obres, és a dir, una determinada praxi, però no qualsevol praxi. D'una banda hi ha l'ajuda mútua que s'ofereixen els "germans", les diverses obres benèfiques i filantròpiques de la Maçoneria,

⁵⁵ Torres, R. Courret, M (1748). "La escuela de los francmasones". En Renato Torres (ed.), *Textos Divulgativos Franceses (1736-1748)* (1ª ed. 231-262). Barcelona: Editorial Librería Pardes.

⁵⁶ Ens servim de l'única edició en castellà on apareixen el diàlegs per a francmaçons: Lessing, G. (1982). *Escritos filosóficos y teológicos*. (1ª ed) Madrid: Editora Nacional. Els textos entre cometes són citacions traduïdes per nosaltres.

obres que, segons Falk, malgrat que siguin importants, són tant sols les obres *ad extra* de l'Orde, aquelles que criden l'atenció del públic profà. D'altra banda es troben, segons Falk, les obres més importants, aquelles que constitueixen el secret de la Maçoneria i que fan supèrflues quasi totes aquelles obres que són considerades com a bones. Però quines són, doncs, aquestes obres? Això és, segons Falk, el que no es pot dir.

En aquest punt del diàleg, trobem un Ernst que es mostra escèptic davant la originalitat d'una institució tal com la Maçoneria ja que, segons ell, «les coses honestes són d'esperar de tot home bo i de tot ciutadà íntegre»⁵⁷. Falk, amb astúcia, en veure que Ernst s'indigna perquè creu que el seu interlocutor esquiva les seves preguntes, abordarà la qüestió maçònica d'una altra manera. Mitjançant la contemplació d'un formiguer, Ernst es meravella de l'ordenat comportament de les formigues, que, a diferència de les abelles, romanen juntes sense que ningú les governi. Davant d'això, Falk assevera que ha de ser possible l'ordre encara que sigui sense govern, no obstant, creu que és difícil. Lessing, a partir dels personatges, es mostra partidari de que l'Estat, entès com una associació, és un mitjà per a l'home i no un fi en sí mateix.

La raó de ser dels Estats és, segons Lessing, establir el marc on els homes poden gaudir més i amb més seguretat de la seva part de felicitat. La felicitat de l'Estat queda caracteritzada per Lessing d'una manera utilitarista, com la suma de la felicitat particular de tots els individus que el componen. Així, les constitucions polítiques són també mitjans per a l'assoliment d'aquesta felicitat. Lessing parteix d'una concepció rousseniana sobre l'estat de naturalesa i considera que les constitucions i els Estats, com invents humans, no són infal·libles, de manera que sempre tindran mancances.

Mitjançant la suposició de que es trobés la millor constitució, i que tots els humans visquessin sota ella, els interlocutors es pregunten si seria possible que, en aquestes circumstàncies, els homes es constituïssin en un sol Estat. La resposta és negativa, ja que davant la dificultat d'un govern de tan enorme envergadura, l'Estat es dividiria en estats més petits, de manera que apareix una nova dificultat, i és que cada Estat escindit formaria una identitat col·lectiva i vetllaria pels seus propis interessos. És més, Lessing, que subscriuria les tesis de Montesquieu relatives a la geografia i el clima, assegura que aquestes diferències entre els ciutadans de diferents estats engendrarien necessitats, costums, hàbits, morals i religions completament diferents que enfrontaria inevitablement als homes. Tot el que acabem d'anomenar no passaria, segons la concepció de l'autor, en l'Estat de la naturalesa. Aquesta diferència d'interessos i la consciència dels homes dels diversos Estats sobre la seva pròpia identitat ocasionaria, segons Lessing, que el contacte entre homes de diferents pàtries no es tractessin com a homes en la seva puresa, sinó com a homes de tal o qual Estat. Així, com apunta Falk, «el mitjà que uneix als homes per

⁵⁷ Lessing. Op. Citada p.608.

assegurar, mitjançant aquella unió, aquella felicitat, al mateix temps també els separa»⁵⁸. Sobre aquesta qüestió, Falk sintetitza: «Un Estat: molts Estats. Molts Estats: moltes constitucions. Moltes constitucions: moltes religions»⁵⁹ i destaca que «No es pot unir els homes sense separar-los, ni separar-los sense consolidar abismes entre ells, sense interposar entre ells murs divisoris»⁶⁰. Finalment apareixeria una nova dificultat, a saber, que dins la pròpia societat civil, que inevitablement es troba dividida en diferents sectors, apareixerien noves separacions i «així fins l'infinit»⁶¹.

No obstant el que acabem d'enunciar, Lessing no cau en una postura pessimista, ja que assegura que es pot actuar per tractar de que aquestes separacions inherents a la societat siguin les menors possibles, les menys perjudicials. Ara bé, aquest no és, segons Lessing, l'objecte de les lleis civils, ja que aquestes no transcendeixen de les seves pròpies fronteres, sinó que aquest hauria de ser l'objecte dels més savis i els millors de cada Estat, és a dir, els individus que estiguin per sobre dels prejudicis nacionals, religiosos i dels que es deriven de la diversitat d'estrats socials. Aquests individus, apunta Falk, es poden trobar arreu i des de sempre, congregats en «una església invisible»⁶². Qui són aquests homes segons Lessing? Els maçons, que comparteixen la tasca de suprimir aquestes separacions inevitables. Ara bé, Falk, al tercer diàleg, matisa que els francmaçons no actuen per eliminar els mals que sorgeixen d'una constitució determinada, ja que d'això se n'haurien d'ocupar els ciutadans, sinó de contrarestar els mals inherents a qualsevol dels Estats possibles, «els mals dels que no pot lliurar-se el més feliç dels ciutadans»⁶³ i altres mals a més dels enunciats, que no estan a la vista.

Al quart diàleg, trobem a un Ernst que, havent-se iniciat en la Maçoneria, li comunica a Falk que no ha trobat el que esperava, sinó que «tot allò era entretenir, entretenir i res més que entretenir!»⁶⁴. Ernst va trobar en la Maçoneria a “germans” que frissaven per trobar la pedra filosofal, altres que volien conjurar esperits i altres que volien restaurar els cavallers templers i que, a més a més, no existia aquella igualtat de la que li parlà Falk, que els maçons s'erigien com a cristians, quan suposava que s'hi reunien allí persones de totes les religions. Falk, lamentant-se de la iniciació i decepció d'Ernst, explica que és cert que l'Orde ha degenerat, però que malgrat que la Francmaçoneria ha existit sempre, no ha existit sempre sota el mateix nom.

Finalment, a l'últim diàleg trobem Falk que elucubra sobre els orígens de la seva contemporània Maçoneria. Lessing volia defensar que l'Orde provenia del que ell anomena “mesonia”, dels

⁵⁸ Lessing. Op. Citada p.614.

⁵⁹ Lessing. Op. Citada p.615.

⁶⁰ Íbid.

⁶¹ Íbid.

⁶² Lessing. Op. Citada p.617.

⁶³ Lessing. Op. Citada p.619.

⁶⁴ Lessing. Op. Citada p.624.

cavallers que es reunien al voltant de la taula rodona, que més tard degeneraren en els templers i finalment a la institució coneguda com a Maçoneria moderna. Aquest error de Lessing és disculpable si considerem la falta de documentació de la que es disposava en aquella època i de la disparitat de modalitats de la Maçoneria que es trobava en la Maçoneria alemanya del segle XVIII.

3.3. HERDER (1744-1803) ⁶⁵

Johan Gottfried Herder es va iniciar en Maçoneria a Riga l'any 1766 i, entre altres obres de caràcter filosòfic centrals per a la comprensió de l'Idealisme alemany, va abordar la tasca de presentar uns diàlegs a la manera de Lessing que tractaven sobre la qüestió maçònica. En les seves *Cartes per el foment de la humanitat* introdueix el *Diàleg sobre una societat invisible-visible*, on els interlocutors seran Jo i Ell.

Mentre que en Lessing la Maçoneria era caracteritzada en termes d'esperit que es manifestava amb una determinada praxi, en Herder l'Orde és caracteritzada per homes que cultiven la saviesa, de manera que la Maçoneria en tant que associació és, per ell, «una societat de tots els homes pensants en totes les parts del món»⁶⁶ que hauria de ser «l'ull i el cervell de la humanitat»⁶⁷, que actua en silenci.

En el cas de Herder, homes savis com Homer, Plató, Xenofont, Tàcit, Marc Antoni, Bacon o Fenelon compleixen la funció que Lessing atribuïa als maçons. Com descriu Oncina, en aquesta societat el rellevant ja no és una determinada praxi, sinó els principis i doctrines en les que es recolzen les accions⁶⁸. Ara bé, Herder no es refereix a qualsevol acció, sinó a accions tals com la poesia, la filosofia i la història, que constitueixen un triangle sagrat⁶⁹. La poesia i la història posseeixen, segons Herder, un caràcter nacional que s'ha de mitigar mitjançant el cultiu de la filosofia, que analitzaria aquestes disciplines amb un caràcter cosmopolita. Així, es substitueixen

⁶⁵ Davant la impossibilitat d'arribar als escrits originals de Herder sobre la qüestió maçònica en la seva traducció en castellà o català, ens remetem a altres escrits que en parlen.

⁶⁶ Aquesta és una cita dels diàlegs que ofereix Faustino Oncina Coves en el ja citat: Oncina, F. (2011) *Secreto y misterio: las filosofías de la Masonería en el tránsito de la Ilustración al Romanticismo*. En José Ignacio Cruz (ed), *Masonería e Ilustración: Del siglo de las luces a la actualidad* (1ª ed., p.13-38). Universitat de València: PUV publicacions, p.32.

⁶⁷ Benimelli, J. (2011) *El masón, hombre de la Ilustración*. En José Ignacio Cruz (ed), *Masonería e Ilustración: Del siglo de las luces a la actualidad* (1ª ed., p.39-62). Universitat de València: PUV publicacions, p.42.

⁶⁸ Oncina, F. (2011) *Secreto y misterio: las filosofías de la Masonería en el tránsito de la Ilustración al Romanticismo*. En José Ignacio Cruz (ed), *Masonería e Ilustración: Del siglo de las luces a la actualidad* (1ª ed., p.13-38). Universitat de València: PUV publicacions, p.32.

⁶⁹ Oncina, F. (2011) *Secreto y misterio: las filosofías de la Masonería en el tránsito de la Ilustración al Romanticismo*. En José Ignacio Cruz (ed), *Masonería e Ilustración: Del siglo de las luces a la actualidad* (1ª ed., p.13-38). Universitat de València: PUV publicacions, p.33.

les vertaderes obres de la Maçoneria per les humanitats o humanitarisme, concepte al qual, si «se li donés tot el seu vigor (...) i s'instal·lés en el nostre cor i en el dels demás com a primer i ineludible deure, s'esfumarien els prejudicis polítics, religiosos i de categoria i posició social, el més estúpid de tots entre els prejudicis»⁷⁰.

A mode de conclusió, la Maçoneria seria, per Herder una associació erigida per reunir a les elits intel·lectuals, no pas per a qualsevol home.

3.4. FICHTE (1762-1814)

Sabem que Gottlieb Fichte va ser iniciat a Danzig el 1773 i que un any més tard es va afiliar a una lògia de Jena. Durant aquesta època, com hem apuntat més amunt, la Maçoneria es trobava dividida en Ritus molt dispars. A més a més, recordem, Alemanya comptava amb una disparitat de societats secretes tals com els Rosacreu o els Il·luminats de Baviera. Fichte, de la mateixa manera que altres maçons alemanys, davant el panorama de confusió que es vivia en la Maçoneria, va assumir la tasca de realitzar investigacions crítiques sobre l'Orde i de mirar, si era necessari, de reformar-la en el que calgués. Fichte va col·laborar amb Fessler (1756-1839), un dels reformistes més importants de la Maçoneria alemanya però, finalment, les seves diferències envers les perspectives històriques sobre l'Orde va crear un abisme entre la seva amistat. Al 1799, Fichte va oferir un conjunt de conferències adreçades a dilucidar quins eren els vertaders fins de la Maçoneria. Inicialment, Fichte va publicar les seves lliçons a la revista alemanya *Eleusinien* i més tard, va editar les conferències en forma epistolar, publicades sota el nom de *Filosofia de la Maçoneria, Cartes a Constant*⁷¹. En aquestes setze cartes, Fichte s'adreça a un interlocutor fictici per a esclarir i deduir quins són els fins de la Maçoneria.

El punt de partida sobre les *Lliçons sobre Maçoneria* de Fichte és la pregunta sobre el que l'Orde pot o deu ser en sí i per sí mateixa. Malgrat que molts maçons afirmen que el secret de la Maçoneria és que no té cap secret, diu Fichte, el secret més evident i més ocult dels maçons és que existeixen i es perpetuen. El filòsof constata que en totes les èpoques es troben dins l'Orde els homes més savis, més honestos i més respectables, de manera que la Maçoneria no pot tractar-se d'un joc, sinó que ha de tenir una finalitat seriosa i sublim. Així, Fichte, es proposa investigar què és el que un home savi i bo pot proposar-se com a finalitat en una associació com la Maçoneria.

⁷⁰ Extractat de: Museo Virtual de la masonería. El programa educativo de J.G. Herder (1793). Recuperat de http://www2.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/10filosofia_y_masoneria/herder.htm

⁷¹ Ens servirem de l'edició castellana de Faustino Oncina Coves: Fichte, G. (1997). *Filosofía de la Masonería: Cartas a Constant*. (1ª ed.) Madrid: Ediciones ISTMO, S.A. Els textos entre cometes són citacions traduïdes per nosaltres.

Abans de prosseguir la línia d'investigació proposada, Fichte, a la segona carta, es proposa de fer una caracterització del que no és la Francmaçoneria. Segons l'autor, l'Orde no pot proposar-se desenvolupar determinades facultats anímiques de l'home, tals com la memòria, la facultat de jutjar, l'enteniment o el gust, ja que aquesta seria una tasca supèrflua donat que ja existeixen institucions amb aquest propòsit. Tampoc la Maçoneria es pot proposar difondre la Il·lustració, perquè aquesta ha de ser, d'acord amb Kant, una comesa pública. La Maçoneria no pot ser tampoc una escola d'arts estranyes i de ciències ocultes, ja que difondria la mandra intel·lectual mitjançant supersticions, a més a més d'altres passions perniciosos. De la mateixa manera, la finalitat de l'Orde no pot consistir en la preparació de pocions miraculoses, en la recerca de la pedra filosofal o en pràctiques espiritistes. La Maçoneria no pot ser una secta eclesiàstica o una mística oculta, ja que si així fos, l'home racional no hauria d'implicar-se en tal associació, ja que l'home savi i virtuós, segons Fichte, mai prendrà partit a favor o en contra de qualsevol secta i mai es submergirà dins d'un misticisme mancat de sentit i irreligiós. Finalment, la política no pot ser l'objecte de la fraternitat maçònica, per tant, no pot ni oposar-s'hi ni auxiliar-la secretament. L'home, en tant que ciutadà, diu Fichte, ha de debilitar l'autoritat suprema o prestar-li ajuda mitjançant el compliment del deure, l'aplicació de la justícia, la protecció de la propietat i els drets de la ciutadania.

Fichte reprèn la investigació en la tercera carta, on ens explica que la finalitat última de la humanitat no pot ser ni el cel ni l'infern, sinó la humanitat mateixa, i el seu màxim desenvolupament possible. Així, aquesta finalitat, segons Fichte, només pot ser assolida mitjançant la vida en societat. L'home savi, segons Fichte, es proposa aquesta finalitat deliberadament com a meta de tot el seu obrar. Ara bé, la societat presenta una dificultat, a saber, que no pensa ni treballa amb la claredat i reflexió pròpies del savi pres individualment. Inevitablement, la societat, diu Fichte, ha separat en parts el tot de la formació humana, l'ha dividit en diverses branques i ocupacions i ha assignat a cada estament el seu particular camp de cooperació. També inevitablement, cada individu es forma preferentment només per un determinat estament. Això que hem designat com una dificultat és, per Fichte, necessari, ja que de no ser així s'eliminarien tots els avantatges de la societat, però té com a conseqüència que tots els membres de l'entrellat social presenten una certa incompletesa i unilateralitat que habitualment es transforma en pedanteria. Fichte caracteritza la pedanteria com el «considerar la formació pròpia del seu estament particular com la formació comú de la humanitat i esforçar-se per posar-la en pràctica»⁷². No obstant, aquesta incompletesa en la formació és en part necessària, segons Fichte, ja que, segons ell, l'individu té el deure inexcusable de formar-se el més

⁷² Fichte. Op. Citada, p.61.

perfectament possible amb vistes a la seva ocupació particular, fet que és quasi impossible d'assolir sense caure en la unilateralitat.

Constatat aquest problema, Fichte enuncia que la Maçoneria no pot proposar-se cap de les finalitats de les que ja s'ocupa qualsevol institució, llei o societat, de manera que la fraternitat només pot tenir una finalitat per la que la gran societat humana no només no tingui cap institució particular, sinó que, a més a més, sigui incapaç de tenir-la per la seva pròpia naturalesa. A la quarta carta, se'ns diu que la finalitat de la Maçoneria és una finalitat que no es pot perseguir en la gran societat, ja que, aquesta transcendeix els seus límits. La finalitat de la Maçoneria, doncs, ha d'assolir-se fora de la gran societat, retirant-se o apartant-se d'ella. Aquesta finalitat és, segons Fichte, la d'eliminar els inconvenients derivats del tipus de formació dispensada en el sí de la gran societat i en fondre la formació unilateral pròpia d'un estament particular en la formació humana comú, en la formació polifacètica de l'ésser humà en la seva integritat, de l'home com a tal. Aquesta finalitat només pot ser assolida dins d'una societat com la Maçoneria, que no danya cap de les relacions dins de la gran societat i que «està organitzada per a posar de tant en tant davant dels nostres ulls i en els nostres cors la finalitat de la humanitat, fent-la així la nostra finalitat pensada, deliberada, i que treballa, fent servir milers de mitjans, per a despullar-nos dels mals hàbits contrets en el sí del nostre estament i de la gran societat, i d'eleva la nostra formació a una formació purament humana»⁷³. Així, en la Maçoneria, cadascú aporta la formació que ha adquirit en el seu àmbit, cadascú aporta el que posseeix, però ningú ho fa a la manera com ho ha après en el seu propi estament, de manera que «cadascú aparta, per dir-ho d'alguna forma, l'element particular i específic i mostra el que ha assolit en el seu interior com un resultat del seu treball. S'esforça per oferir la seva contribució de tal manera que pugui arribar a cada membre de la societat; i la societat sencera procura recolzar aquest esforç seu i conferir, precisament així, utilitat general i caràcter polifacètic a la seva formació, fins ara unilateral»⁷⁴.

Aquesta formació purament humana, no pot ser, segons Fichte, l'ensenyament de la llibertat ètica, que consisteix en un observar-se contínuament i treballar per el ennobliment de les pròpies accions. Al respecte, Fichte ens diu que un individu no es pot expressar verbalment a sí mateix els seus progressos, sí que es pot, en canvi, fer-ho davant els altres, però aquesta no és una manera honesta d'obrar. Conseqüentment, diu Fichte, no s'ha de fer mai ostentació de les pròpies millores ni rebaixar-se a confessar les faltes, sinó corregir-les mitjançant les accions. Les obres dels individus i les seves conseqüències són, doncs, el testimoni de l'ètica individual. Ara bé, la Maçoneria pot servir, segons l'autor, per a desenvolupar la receptivitat de la moralitat, la formació de costums exteriors i de l'observança externa de la llei.

⁷³ Fichte. Op. Citada, p.66.

⁷⁴ Fichte. Op. Citada, p.70.

A la cinquena carta, Fichte defensa que cal una associació com la Maçoneria perquè encara no s'ha assolit la finalitat de la humanitat. A la sisena carta, se'ns diu que si l'associació no és vana i inoperant, aquell que es trobi iniciat, sigui quin sigui el seu nivell cultural, necessàriament ha d'aproximar-se a la maduresa bastant més del que ho hauria fet fora de la institució. El signe distintiu de la maduresa és, quan en algú «la graciosa poesia es disposa amb la claredat de la ment i la rectitud del cor, i es celebra l'aliança de la bellesa amb la saviesa i la força»⁷⁵. En altres paraules, aquest individu madur és aquell que està lliure de qualsevol prejudici, és aquell qui per a ell la veritat és només una, «un tot únic i indivisible»⁷⁶ i no obstant, no imposa la seva veritat. Cada home ha d'aspirar, dins la Maçoneria, a assolir la perfecció humana, a perseguir aquest ideal que ha de d'esdevenir «la naturalesa en la que viu i l'aire que respira»⁷⁷. Fichte admet que per a perseguir aquest ideal no és necessari afiliar-se a la Maçoneria, però constata que sempre és millor tenir aquest esperit en societat que no pas en soledat.

La Maçoneria produeix, segons el que Fichte explica a la setena carta, un benefici inestimable a la gran societat, ja que ningú pot dur a terme millor el seu càrrec en la gran societat que aquell que és capaç de veure més enllà dels límits de la seva pròpia posició. En la mesura que la Maçoneria és una escola d'humanitat, està formant a membres més útils per a la gran societat, segons Fichte. Així els homes de la Maçoneria són «erudits i savis amables i populars, homes de negoci hàbils i assenyats, soldats humans, bons pares de família i savis educadors dels seus fills»⁷⁸. Ara bé, aquesta formació humana no pot consistir en l'aprenentatge de determinades teories, sinó que ha de produir una determinada praxi. La Maçoneria ha de servir per a acostar els homes dels diversos estaments, de manera que ha d'acollir dins del seu sí a savis i il·letrats, sense que aquests es tractin amb ressentiment.

A la vuitena carta, després d'una recapitulació, Fichte ens diu que, malgrat que la Maçoneria no pot dedicar-se a oferir allò que, ja de fet, ofereix qualsevol institució de la gran societat, tot allò que contribueix a la formació de la humanitat és part de la formació maçònica. Per Fichte, la finalitat de la humanitat es pot reduir a tres principis, a saber, una comunitat purament moral de creients, un únic Estat de dret (jurídic) i, finalment, la primacia de la naturalesa racional sobre la naturalesa privada de la raó, la primacia del mandat d'una voluntat sobre el mecanisme inert. A la novena carta es diu que la formació és l'activitat fonamental de la Maçoneria, i aquesta es pot dur a terme de dues maneres: o bé mitjançant la instrucció o bé mitjançant l'exemple del nostre obrar. A la desena carta Fichte aprofundeix en els detalls d'aquesta instrucció que no pot consistir en la moralitat, ni en una eticitat, ja que no hi ha tal cosa com una eticitat maçònica.

⁷⁵ Fichte. Op. Citada, p.75.

⁷⁶ Fichte. Op. Citada, p.76.

⁷⁷ Fichte. Op. Citada, p.77.

⁷⁸ Fichte. Op. Citada, p.79.

Respecte els punts de la instrucció maçònica que han de contribuir a l'assoliment de la finalitat última de la humanitat, s'hi troba una formació maçònica per a la religió, però no qualsevol religió, sinó la religió natural tal i com l'entenien Kant. Aquesta instrucció és important, diu Fichte, perquè es donen en la gran societat multitud de coses accidentals i unilaterals en la formació religiosa. Així, es donen en el món diferents maneres d'experimentar la religiositat. Aquesta diversitat de religions esdevenen conflictives quan volen imposar-se sobre les altres, de manera que l'objectiu de la formació maçònica per a la religió ha de consistir no pas en formar un home de tal o qual religió, sinó «un home que té també la seva religió»⁷⁹. El vertader maçó, segons l'autor, no coneix cap aspiració divina extraterrenal, sinó que troba el que és diví projectant-se cap el que és temporal i terrenal, per amor al deure. Fer el bé i evitar el vici per pur sentiment del deure és el que un maçó ha de fer no com a maçó, sinó com a home capaç de pertànyer a la Maçoneria. Per tant, diu Fichte a l'onzena carta, la religió no ha de ser mai considerada per un maçó com un estímul per la virtut sinó, opcionalment, com un accessori per a calmar l'esperit i el cor davant la contradicció aparent que hi ha entre la llei del deure i el curs del món. Ara bé, en aquest punt Fichte matisa que el perfecte maçó no necessita tal consol. Així, les finalitats terrenals als quals s'ha de dirigir el francmaçó religiosament, constitueixen per a ell finalitats invisibles i eternes.

A la dotzena carta, Fichte s'ocupa d'exposar de quina manera la Maçoneria contribueix a l'assoliment d'una constitució completament jurídica entre els homes. Aquesta constitució completament jurídica s'ha d'edificar sobre principis que derivin segons la llei de dret que es deriva de la raó. El francmaçó, explica Fichte, ha de considerar els successos, les lleis i els drets que es donen en el seu propi Estat amb una mirada global, com si aquests afectessin a tots els humans. Així, segons Fichte, l'home perfectament format no cau en «un cosmopolitisme indolent i fred»⁸⁰, sinó que en virtut d'aquest sentiment, es converteix en el més perfecte i útil ciutadà de l'Estat. Així, en l'ànima del perfecte maçó hi conviu el cosmopolitisme i el patriotisme, «l'amor a la pàtria és la seva acció, el sentiment cosmopolita és el seu pensament»⁸¹. De manera que, només quan les missions que confereix l'Estat són contràries al dret racional, s'entén que un ciutadà no acati el seu compliment. El perfecte francmaçó es diferencia de qui obeeix per temor o per treure'n profit, o de qui actua per costum perquè actua pel bé de l'univers i amb amor al món sencer.

La instrucció maçònica respecte al tercer principi que es deriva de la finalitat última de la humanitat, a saber, que la naturalesa privada de la raó sigui sotmesa a la voluntat racional, i que l'ésser racional prevalgui sobre el mecanisme inert, serveix per a valorar els homes no segons la

⁷⁹ Fichte. Op. Citada, p.92.

⁸⁰ Fichte. Op. Citada, p.98.

⁸¹ Íbid.

seva importància, sinó segons la lleialtat amb la que desenvolupen la seva tasca dins la gran societat.

A la tretzena carta, Fichte, semblantment a Lessing, afirma que mentre que l'home en el seu estat de naturalesa no sigui capaç d'autoregular-se, es conformarà en una societat, que engendrarà les seves institucions i els seus estaments, de manera que sorgirà el problema de la unilateralitat de la formació dels ciutadans. Mentre això sigui així, diu l'autor, serà necessària una associació com la Francmaçoneria. Aquestes deficiències que emanen de la societat, són, segons Fichte, tan antigues com la pròpia societat, ja que aquestes són una de les seves conseqüències necessàries, de manera que han hagut d'existir sempre homes excel·lents que han volgut reparar-les. Aquest fet que descriu Fichte li fa suposar que necessàriament ha existit sempre en la societat una associació amb una comesa anàloga a la de la Francmaçoneria, separada de la gran societat. Així és probable, segons Fichte, que juntament amb la cultura pública hi hagi hagut sempre en la societat una cultura secreta, que ha acompanyat a la primera, exercint una influència no percebuda. Només en societats en les que manquin institucions formatives públiques hi manquen les societats secretes, segons el que ens diu Fichte a la catorzena carta.

Fichte assegura que en la història occidental s'hi troba «un progrès i una cadena ininterrompuda de la cultura» que aniria dels egipcis als grecs, d'aquests a Àsia Menor, de Àsia Menor un altre cop cap als grecs, dels grecs als romans i des d'aquests i l'adveniment del cristianisme a Orient, cap als pobles moderns d'Europa i que és «altament probable»⁸², que una cadena similar de la cultura secreta s'hagi entrellaçat amb el desplegament de la cultura pública i s'hagi desenvolupat a través de les mateixes èpoques i llocs fins els nostres dies. Ara bé, aquesta cultura secreta no pot precedir a la pública, ni tant sols anar-hi en paral·lel, sinó que només pot seguir-la.

Per acabar, Fichte apunta dues maneres d'assolir la finalitat de la cultura secreta, és a dir, la formació íntegra de l'ésser humà: la primera manera consisteix en el desenvolupament individual, mitjançant el talent, la reflexió i la investigació. En aquest cas, l'individu procedeix argumentant, discorrent dialècticament i mitjançant demostracions. La segona manera consisteix en el desenvolupament en societat, però no qualsevol societat, sinó aquella societat separada de la gran societat. En aquest cas es procedeix d'una manera diferent, sense la forma del raonament, «que convida a la disputa en la mesura en que proporciona fonaments, que incita a examinar-los i no vol considerar com a vàlid allò que es troba fora de l'abast de tals principis»⁸³, sinó la forma de la simple narració. Aquest tipus de formació no s'ha de dirigir a l'enteniment, sinó a l'home en la seva integritat i hauria d'estar revestida amb expressions i imatges metafòriques. Aquest tipus de formació requereix per part del postulant receptivitat, ja que si manca aquesta receptivitat, diu

⁸² Fichte. Op. Citada, p.105.

⁸³ Fichte. Op. Citada, p.109.

Fichte, no es podrà entendre en el seu sentit filosòfic i racionalitzant. Aquesta doctrina, conclou Fichte, és probable que només pugui ser transferible oralment, sense recórrer als escrits. De manera que, donat el cas que es trobessin, per exemple, en determinats monuments uns determinats símbols, només els podrà entendre aquell qui hagi estat receptiu a les doctrines esotèriques de la cultura secreta.

3.5. KRAUSE (1781-1832)

Krause va néixer a Eisenberg, prop de la ciutat de Jena, on va estudiar teologia i es va inclinar cap a la filosofia, on va assistir a nombroses classes de Fichte i de Schelling. Krause es va iniciar en Maçoneria l'any 1805, en la lògia *Arquímedes dels tres taulers* a Altenburg. Degut a un canvi de domicili el mateix any, Krause s'afilià a la lògia *Les tres espases i vertaders amics* a Dresden. El cas de Krause és especial en tant que la seva filosofia i la seva vida maçònica estan estretament entrelaçades. Al seu torn, Krause va consagrar-se enormement en els processos de reforma en els que estava immersa la Maçoneria alemanya. Les seves idees sobre l'Orde maçònic, així com el seus prolífics escrits sobre la temàtica, li van costar cares, essent irradiat de la lògia el 1810. Krause seria rehabilitat en Maçoneria pòstumament. Actualment, és un dels filòsofs de la Maçoneria més ben valorats.

També és important apuntar la importància filosòfica pòstuma de Krause. Les seves teories sobre l'educació, van esdevenir un moviment educatiu anomenat *krausisme*. El krausisme va tenir una forta importància a Espanya, on va ser importat per acadèmics com Julián Sanz del Río i Francisco Giner de los Ríos. Giner de los Ríos va ser un dels fundadors de la Institución Libre de Enseñanza, una acadèmia que va estar molt inspirada en els principis de Krause.

L'estreta vinculació entre filosofia i Maçoneria de Krause fa difícil que s'abordi la qüestió d'una caracterització de l'Orde d'una manera acurada. Tenim, a més, la dificultat afegida de que les seves obres estrictament maçòniques no es troben traduïdes en la nostra llengua, de manera que, sovint ens haurem de remetre a articles de divulgació de pocs acadèmics espanyols que tracten sobre aquesta qüestió. Davant la complexitat que se'ns presenta en el moment d'encarar la filosofia de la Maçoneria de Krause, trobem oportú assenyalar quines són les seves obres més importants que tracten sobre la qüestió maçònica: *Quatre discursos maçònics* (1809), una edició alemanya de l'obra de Lawrie, *Història de la Maçoneria*, en que hi afegeix un prefaci i diverses anotacions (1810), *Els tres documents més antics de la Fraternitat maçònica* (1810) i *Interpretació dels símbols fonamentals de la Maçoneria autènticament transmesos. 12 discursos en lògia* (1811). Finalment, trobem que la seva obra filosòfica més divulgada, *L'ideal de la humanitat* és un complement perfecte a la seva filosofia de la Maçoneria. A més a més, aquesta obra, portava com a subtítol *Un assaig. Preferentment per a maçons*. Assenyalaria aquesta

complexitat i, amb certa precaució, intentarem relacionar la seva obra maçònica amb l' *Ideal de la humanitat*, llibre del que sí disposem en la nostra llengua, d'una forma breu.

En la introducció de *L'ideal de la humanitat* ens diu Krause: «Com a pobles i societats humanes, cada dia veiem més clar que no satisfem en les nostres relacions socials a la nostra finalitat total humana, interior ni exterior; que no trobem en aquestes esferes limitades la idea suprema que pugui resoldre la contradicció històrica entre el nostre present i el nostre passat, i l'altre contradicció més profunda entre la humanitat com a una i tota, amb ella mateixa com un contingut divers en els seus pobles, famílies i individus»⁸⁴. Krause, semblantment a Fichte considera a la Maçoneria com l'única institució històrica que té com a finalitat i raó de ser el cultiu en l'home de la seva pura i completa humanitat, com mostra el material que ens proporciona Enrique M. Ureña⁸⁵. Krause descriu la Maçoneria com «L'art d'educar pura i polifacèticament a l'home en tant que home, i a la Humanitat en tant que Humanitat, és a dir, l'art de despertar, dirigir i formar plenament la seva vida; l'art d'assolir tot allò al que l'home està cridat a assolir. I és a la vegada la totalitat de tots els coneixements i arts que pertanyen necessàriament a aquesta tasca»⁸⁶.

Així, segons el filòsof alemany, l'ideal maçònic coincideix amb l'ideal de la societat, que com explica Ureña, ha de tenir el seu fonament últim en allò que uneix a tots els homes per sobre de les seves diferències i que, alhora, permet i fomenta el ple desenvolupament de les diverses especificitats de cada individu harmonitzant-ho orgànicament dins de l'individu o totalitat superior que és la Humanitat sencera⁸⁷. Al respecte diu Krause que «els pobles, així com les famílies i els individus, l'home com la dona, l'ancià com l'adult i el nen, tots entren, segons la seva esfera i el seu temps, en la idea i la història real humana, i estan cridats a fer efectiva una mateixa humanitat en sí i en el tot i en la relació entre ambdós»⁸⁸. Força avançat al seu temps, Krause incloïa a la dona com a un element essencial en el procés que hauria de portar a la comunió de la humanitat. També considerava essencial l'educació del gènere humà en totes les facultats possibles, esquivant els perills de la unilateralitat que anunciava Fichte, i que l'acció de l'home tingués com a finalitat l'amor a la humanitat, juntament amb la reflexió d'un destí comú entre tots els homes. Aquesta educació ha de ser diferenciada a la mera instrucció, ja que la instrucció esdevé una doctrina que condiciona a l'home des d'una determinada unilateralitat. Ureña recull a

⁸⁴ Krause, K. Del Río, S. (2002). *Ideal de la humanidad para la vida*. (1ª ed). Barcelona: Ediciones Folio, S.A., p.45. [Traducció de l'autor]

⁸⁵ Ureña, E. (1987). *Masonería y pensamiento: Krause. La masonería en España en el siglo XIX*. 2, 589-606., p.593.

⁸⁶ Trobem aquestes idees de *Els tres documents més antics de la Fraternitat maçònica*, en: Ureña, E. (1985). Krause y su ideal masónico: Hacia la educación de la humanidad. *Historia de la educación: Revista interuniversitaria*. 4, 73-96., p.92. [Traducció de l'autor]

⁸⁷ Ureña, E. (1987). *Masonería y pensamiento: Krause. La masonería en España en el siglo XIX*. 2, 589-606., p.597.

⁸⁸ Krause, K. Del Río, S. (2002). *Ideal de la humanidad para la vida*. (1ª ed). Barcelona: Ediciones Folio, S.A., p.46-47. [T.A]

grans trets les característiques de l'educació krausista: «formació mútua entre iguals en el mateix terreny de formació del que es tracti; educació per a l'autoeducació; educació en llibertat i en amor; educació harmònica en diversos aspectes: humana-general i individual-específica, del cos i de l'esperit, d'ambdós sexes (coeducació), del coneixement, de la voluntat i del sentiment; educació en profund respecte cap aquell a qui s'està educant; educació per a i en contacte amb la vida; [aprofundint en] importància central de l'educació religiosa; importància de la família en educació; importància de l'educació de la dona amb els mateixos drets que l'home; paper de l'Estat en l'educació; educació en amor a la natura; importància de l'educació des de que s'és infant o, fins i tot, des del període prenatal; amor especial als nens i als ancians; importància de les activitats manuals i creatives en l'educació...»⁸⁹.

Així, segons Krause, si la humanitat i les seves institucions, es guessin per la direcció de la pura humanitat, d'allò que ens fa iguals, suprimint les diferències, «cada societat fonamental i cada associació activa trobaria en aquesta idea el sentit de la seva naturalesa i la llei progressiva de la seva acció com a part del tot de que és co-essencial i consòcia. Cada individu estimaria llavors el seu particular geni, o vocació, o professió, en tant que serveix per a la realització última del destí total, i, en conseqüència, compliria la seva vocació científica, o artística, o religiosa, en el sentit de vocació i finalitat humana abans que finalitat nacional o particular, i com les funcions concertades d'una mateixa obra total i bella».⁹⁰

Krause identificava tres períodes de la Maçoneria que havien de coincidir amb la història universal. Un primer període seria el que es corresponia amb la Maçoneria operativa. El segon període coincidiria amb la fundació de la Maçoneria moderna, el 1717, en que l'Orde «va passar a ser una associació oberta a tots els homes, conservant del primer [període] tant sols la seva essència humanista universal»⁹¹. Un tercer període seria el que ell anomenava el període de l'Aliança de la Humanitat. Aquest tercer període havia de coincidir amb un nou període de la història de la Maçoneria, on «gràcies a una apertura il·limitada, la unió de l'Aliança amb la Humanitat (...) abraça a homes, dones i nens»⁹². Aquest nou període de la Maçoneria havia d'estar relacionat amb l'important reformisme de la Maçoneria alemanya on, a grans trets, segons Ureña, s'hauria de culminar una crítica del secretisme, una crítica sobre els graus superiors, l'impuls

⁸⁹ Krause y su ideal masónico: Hacia la educación de la humanidad. *Historia de la educación: Revista interuniversitaria*. 4, 73-96., p.94. [T.A]

⁹⁰ Krause, K. Del Río, S. (2002). *Ideal de la humanidad para la vida*. (1ª ed). Barcelona: Ediciones Folio, S.A., p.51. [T.A]

⁹¹ Trobem aquesta cita en: Yzaguirre, F. (2003). Krause, amor por la Humanidad ideal. *Letras de Deusto*. Vol.33 del número 100, 229-233/ Recensió Yzaguirre sobre Krause, *educador de la humanidad: Una biografía*, de Ureña, E. Veure's <http://es.slideshare.net/fdeyzaguirre/krause-letras-deusto p.11> [Traducció de l'autor]

⁹² *Ibid.* [T.A]

d'una autèntica investigació científica de la història i la naturalesa de la Maçoneria⁹³. La Maçoneria era la institució idònia, segons Krause, per a inaugurar aquest tercer estadi de la història de la humanitat, ja que, segons ell, constituïa l'únic intent social fet fins el moment, per a posar davant els homes les idees de la Humanitat, per a viure un esperit humanista en tota la seva puresa, preparant aquesta tasca en el recinte dels temples aïllats per a acabar en l'Aliança pública i oberta de la Humanitat⁹⁴. Aquesta Aliança, havia de ser, també, la que s'encarregués de proporcionar aquesta educació de l'home en tant que home i s'havia de dur a terme com un procés de fraternitat, de tolerància, humanista i universalista, per sobre de les diferències de races, sexe, religió o nacionalitat.

Doncs bé, aquesta Aliança hauria, segons Krause, de contribuir a l'assoliment de l'ideal de la humanitat, que no és altre que l'establiment d'una societat, en majúscules, on hi estiguessin en un equilibri harmònic la justícia, l'amor, la moral, la religió, la ciència i l'art, i tot això dins d'un Estat Mundial que contingué a tots els Estats de la Terra, els ciutadans del qual esdevindrien el que Krause anomena una societat fonamental. Aquesta federació mundial no podria donar-se més que amb molt de temps, però Krause considerava que els temps eren ja propicis per a considerar una pròxima unió dels Estats europeus, i que la tendència històrica conduiria a l'Estat Mundial. A la manera de Fichte, aquest Estat Mundial hauria de fer-se sota un mateix ordenament jurídic, i hauria de culminar amb una sola religiositat i un avançament comú de les arts i les ciències. També aquesta federació Mundial no hauria de consistir en una homogeneïtzació cultural, sinó que aquesta hauria de respectar i potenciar les particularitats de cada Estat, establint, alhora una igualtat en dignitat i una germanor amb els altres.

Ara bé, el camí cap a la construcció d'aquesta societat fonamental que anuncia Krause, no podia construir-se mitjançant la subversió a cap institució concreta ni a l'ordre establert, sinó que és «mitjançant doctrina i exemple, en amor i pau [on] ofereixen els mitjans per a l'ennobliment i la millora de les relacions humanes, esperant el progrés d'aquestes relacions»⁹⁵. La fundació d'aquesta societat fonamental estaria inscrita en el mateix esperit de l'home de tots els temps. Així, la història significaria, en certa manera, un procés lent, que essent gradual i a partir de determinats desenvolupaments estaria tendint cap a aquest propòsit. El mateix Krause ens diu que «Quan estudiem la història amb aquest esperit, se'ns presenten en el seu vertader sentit els gèrmens i preparacions silencioses en tot els temps per a realitzar la unitat humana en la terra. En els misteris dels pobles primitius –indis, xinesos, egipcis, grecs–, en la doctrina i societat de

⁹³ Ureña, E. (1987). *Masonería y pensamiento: Krause. La masonería en España en el siglo XIX. 2*, 589-606., p.599.

⁹⁴ Trobem aquestes idees de Els tres documents més antics de la Fraternitat maçònica, en: Ureña, E. (1987). *Masonería y pensamiento: Krause. La masonería en España en el siglo XIX. 2*, 589-606., p.600.

⁹⁵ Krause, K. Del Río, S. (2002). *Ideal de la humanidad para la vida*. (1ª ed). Barcelona: Ediciones Folio, S.A., p.68. [T.A]

Pitàgores i dels essenis, en la ciència i la vida de Sòcrates i Plató, en la doctrina i vida de l'Església, en les societats de cavallers i corporacions en l'Edat Mitjana, reconeix l'historiador filòsof altres tants anuncis d'una organització unitària de la nostra humanitat, i troba preparacions útils per a una última aliança, que un dia ha d'abraçar tota la vida i totes les relacions humanes»⁹⁶.

4. CONCLUSIONS

En el present treball hem pogut apreciar, com la societat pitagòrica ha sigut un important referent tant en la Maçoneria operativa -en el seu sistema organitzatiu i en el seu treball al voltant de determinades concepcions místiques al voltant dels números i els símbols-, com en la Maçoneria especulativa en el que respecta al mètode iniciàtic, a la litúrgia, al foment de la fraternitat i la *philia* i, també, al treball simbòlic que esdevé, en el pla pràctic de la institució, en una recerca del coneixement. No obstant, la Maçoneria, tot i ser una societat elitista, en el sentit de que és una comunitat, no és una secta, com sí que ho era la Fraternitat pitagòrica. Les dues comunitats comparteixen la semblança de que ambdues cerquen el coneixement i la seva manifestació en una determinada praxi que ha d'estar en harmonia amb el cosmos.

El recorregut des de l'època del Renaixement fins al Segle de les Llums ens ha mostrat com la lliure circulació de persones i la recuperació i difusió de textos clàssics va permetre eixamplar la visió de l'home envers el passat clàssic i la llibertat humana. En aquest interval de tres segles trobem un abandó progressiu de les concepcions teològiques ortodoxes -fonamentalment catòliques i anglicanes- i veiem com els intel·lectuals enceten un camí que es caracteritzarà per la recerca d'una racionalització de la religió, fet que tindrà com a conseqüència que apareguin noves concepcions envers la religiositat tals com el panteisme, el deisme i l'ateisme. La progressiva emancipació de la intel·lectualitat respecte les autoritats eclesiàstiques i els seus dogmes propicia el progrés de la filosofia, que tendirà a adoptar un caire més materialista, la ciència i la política.

El Segle de les Llums, en el que es consolida la Maçoneria moderna, malgrat la seva diversitat, constitueix una clara aposta per la racionalitat, en contraposició a la irracionalitat. Els intel·lectuals troben el paradigma de la ciència en la figura d'Isaac Newton, tot i que interpreten en la seva obra una visió mecanicista de l'univers. La filosofia política emergeix amb força influenciada, tant per la filosofia de Locke, com per la declaració anglesa de *Bill of Rights* i el model constitucionalista anglès. Locke oferirà una concepció contractual de l'Estat, una separació

⁹⁶ Krause, K. Del Río, S. (2002). *Ideal de la humanidad para la vida*. (1ª ed). Barcelona: Ediciones Folio, S.A., p.68. [T.A]

dels poders executiu i legislatiu, una delimitació de les funcions de l'Estat que consisteixen en la proporció dels mitjans materials bàsics per a la subsistència de la ciutadania, l'oferiment de les condicions de llibertat, seguretat i la garantia del dret de propietat. Al seu torn, el Segle de les Llums es caracteritza per una lluita pública en contra de la superstició i la dogmàtica eclesial, engendrant a autors tals com Pierre Bayle, que en ocasions defensarà l'ateisme obertament, o deistes com Voltaire. Si atenem a la descripció kantiana sobre el que és la Il·lustració, veiem com els intel·lectuals il·lustrats s'esmercen en la important tasca d'educar al poble, amb projectes tant ambiciosos com, per exemple, l'*Enciclopèdia*, que involucrarà quasi a la totalitat dels intel·lectuals francesos de l'època, amb l'objecte de difondre el saber i la majoria d'edat, és a dir, proporcionar les eines per a ajudar a potenciar l'autonomia de tots els individus.

Aquesta visió no teològica sobre la llibertat humana i l'esperit científic i crític varen influir notablement en els postulats de la Maçoneria especulativa, que va néixer amb la intenció de reunir a homes de diferents procedències i religions amb la finalitat de cercar i promoure el coneixement i les belles arts en un ambient adogmàtic. La institució que ens ocupa reuneix els components que caracteritzen a la modernitat i el discurs del liberalisme, a saber, l'esperit científic i crític al qual ens hem referit amb l'objecte de propiciar l'autonomia moral dels individus en pro de construir una societat més justa i racional.

Com associació, la Maçoneria tingué una àmplia acceptació dins de les societats, que després de segles de conflictes religiosos trobaren en ella un mitjà per a canalitzar els seus anhels de llibertat enfront la tutela eclesiàstica i estatal i, també, un ambient de tolerància que fomentava els intercanvis d'idees entre diversos sectors de la ciutadania europea, que durant el segle XVIII va poder gaudir d'una important mobilitat afavorida per diversos governs. La Maçoneria moderna, de la mateixa manera que la operativa, exhortava als seus membres a viatjar i visitar lògies de diverses ciutats. La mateixa estructura democràtica de la Maçoneria mostra com aquesta associació reunia en el seu sí un potencial democràtic força inèdit en el context d'una Europa immersa en l'Antic Règim, de manera que podem afirmar que l'Orde va esdevenir una força indirecta enfront l'absolutisme. Si bé la Maçoneria no era un centre on es conspirava contra l'ordre establert, sí que va tenir un paper important en la difusió de les Llums, anticipant, des de fora de l'àmbit públic, la publicitat. La divisa "Igualtat, Llibertat i Fraternitat", que la Maçoneria va fer seva, conté una profunditat important en el terreny de la política, en tant que ha de trobar la seva realització en el marc d'una societat justa on es trobi, d'una banda, el pressupòsit d'un seguit de drets naturals inherents a l'home i, d'altra banda, un marc jurídic que esdevingui el garant de la igualtat d'oportunitats i del bon funcionament social.

Tot i que molts filòsofs de la França il·lustrada, com Voltaire, Helvetius i Montesquieu, varen pertànyer a la Fraternitat que ens ocupa, aquests no varen publicar res relatiu a l'Orde. Diferents

pamflets, sovint anònims, que circulaven pel territori francès, ens il·lustren de la voluntat de la Maçoneria d'esdevenir un centre d'unió dels homes on es fomenti l'amistat i la virtut, i de la seva preocupació envers la iniciació femenina i les acusacions d'irreligiositat. Aquests pamflets mostren, d'una banda, la pluralitat de concepcions existents sobre la Maçoneria, com l'ambivalència de molts membres respecte la qüestió femenina. També podem apreciar, en els pamflets, que els diversos tractaments respecte la qüestió religiosa responen a un temor a les calúmnies a les que es podia trobar –i de fet es trobaria- exposada la institució de la Maçoneria.

La caracterització filosòfica de la Maçoneria al Segle de les Llums per part d'importants pensadors alemanys que pertanyien a l'Orde constitueix un element essencial per aproximar-nos a una descripció filosòfica del fenomen maçònic. Tant en Lessing, com en Herder, en Fichte i en Krausse, la Maçoneria té la seva raó d'existir en la missió de pal·liar una problemàtica que sorgeix en el moment en què es conforma una societat, a saber, les diferències que generen les identitats nacionals, les religions, els diversos estrats socials, els oficis i l'educació. Aquesta tasca de purificació, necessita també de purificació interior, de manera que les paraules que l'oracle li digué a Sòcrates “Coneix-te a tu mateix” esdevenen una de les missions de la Maçoneria. Aquests autors, amb l'excepció de Herder, coincideixen en que les obres de la Maçoneria es manifesta en la praxi dels seus membres, que constitueixen els millors ciutadans, ja que aquests es desprenen dels prejudicis que es deriven de la vida en societat i les seves institucions. Herder defensa, en canvi, que l'obra de la Maçoneria es manifesta en el pensament dels savis de totes les èpoques. Tant en Fichte com en Krause podem advertir un cosmopolitisme (que no exclou el patriotisme) que ha de culminar en un marc jurídic mundial. Si l'ideal maçònic consisteix en esdevenir en un centre d'unió, l'obra maçònica ha de consistir en la construcció (racional) del temple de la humanitat.

Dels textos que hem analitzat, veiem com són els escrits de Fichte els que ens acosten més al fenomen de la Maçoneria en la seva integritat, ja que tracta sobre la seva dimensió iniciàtica. Efectivament, el mètode maçònic inclou una dimensió en les seves cerimònies que s'escapa al racionalisme i que ha de servir per a proporcionar a l'individu un estat intuïtiu propici per al treball simbòlic. Aquesta dimensió, que és la que fa particular el mètode maçònic i que ens recorda a les antigues escoles místiques, no es dirigeix a l'enteniment, sinó a l'home en la seva integritat i, per a que sigui efectiva i doni els seus fruits racionals requereix d'una disposició receptiva de l'individu. Així, mitjançant imatges i metàfores la Maçoneria, lluny de voler imposar una interpretació única i dogmàtica de les coses, fomenta la lliure discussió. Malgrat que la filosofia *per initiationem* va tenir enemics de la talla de Kant, la importància del símbol i la metàfora en contraposició a la conceptualització tindrà, quasi dos segles després, defensors com Nietzsche i Heidegger.

Finalment, voldríem fer una reflexió sobre l'actualitat i els valors maçònics i il·lustrats. La creació de la Unió Europea, presentada per Krause, així com la creació d'organismes internacionals tals com la Societat de Nacions o l'actual ONU, han servit per a posar pau en importants conflictes, així com per a contribuir a una millora de les condicions de vida dels ciutadans del món i a una major difusió de la cultura. Ara bé, aquests organismes estan essent qüestionats a causa de la inoperància política per a resoldre determinats conflictes bèl·lics i per a corregir les desigualtats entre el primer i el tercer món, així com la fractura social que, arrel de la crisi econòmica, es troba en els països desenvolupats. Ens trobem en un moment on la dialèctica local-global està qüestionant cada cop més l'universalisme de determinats valors, com els que trobem en la Declaració Universal dels Drets Humans.

El pensament humanista de la Maçoneria, el llegat ètic de la Il·lustració i la divisa “Llibertat, Igualtat i Fraternitat” tenen una plena vigència, en tant que és el que la societat contemporània ens estem jugant. Més que mai, necessitem una societat tolerant, fraterna i dialogant amb la pluralitat, així com també bel·licosa enfront el fanatisme religiós, la tirania, el racisme i la xenofòbia.

5. BIBLIOGRAFIA

- Alcoberro, R. (1992). *La filosofía de la Il·lustració* (1a ed.). Barcelona: Ed. Barcanova.
- Anònim (Data desconeguda). “Tratado de los tres impostores”. En Lomba, P. (ed.) *Antología de textos libertinos franceses del siglo XVII* (1a ed, p.141-148). Madrid: Machado Grupo De Distribución, S.L.
- Arola, R. (2015). *Cuestiones Simbólicas: Las formas básicas*. (1ª ed.) Barcelona: Herder Editorial, S.L.
- D’Alembert, J. (2006). *Discurso Preliminar de la Enciclopedia*. Recuperat de <http://www.biblioteca.org.ar/libros/130511.pdf>
- Daza, Juan Carlos. (1997). Fraternidad. Dins *Diccionario Akal de Francmasonería*. (p.167). Madrid: Ediciones Akal, S.A.
- Daza, Juan Carlos. (1997). Landmarks. Dins *Diccionario Akal de Francmasonería*. (p.236-238). Madrid: Ediciones Akal, S.A.
- Daza, Juan Carlos. (1997). Libertad. Dins *Diccionario Akal de Francmasonería*. (p.248). Madrid: Ediciones Akal, S.A.
- Ferrer, J. (2001). *La masonería* (2ª ed). Madrid: Alianza Editorial, S.A.
- Ferrer, J. (2005). El binomio francmasonería-revolución en la época de las luces entre la historia y el mito. *Studia Historia. Historia Contemporánea*, 23, 65-82.
- Ferrer, J. (2011) “El masón, hombre de la Ilustración”. En José Ignacio Cruz (ed), *Masonería e Ilustración: Del siglo de las luces a la actualidad* (1ª ed., p.39-62). Universitat de València: PUV publicacions.
- Fichte, G. (1997). *Filosofía de la Masonería: Cartas a Constant*. (1ª ed.) Madrid: Ediciones ISTMO, S.A.
- Ginzo, A. (1994). Humanismo Filosófico y Renacimiento. *Indagación: Revista de historia y arte*, 15, 85-98.
- González, P. (2007). *Pitágoras: El filósofo del número* (2ª ed.). Tres Cantos: NIVOLA libros y ediciones, S.L.
- Gramsci, A. (2015). *Antología*. (15ª ed.) Mexico: Siglo XXI editores, S.A de C.V.
- Herrera, I. (2011). Masonería y Filosofía: Una aproximación al tema. *Cultura Masónica*, 6, 28-32.
- Herrera, M. I. (2007). *Historia de la Masonería: Vol.I*. Recuperat de <http://www.monografias.com/trabajos-pdf3/historia-masoneria/historia-masoneria.pdf>
- Herrera, M. I. (2007). *Historia de la Masonería: Vol.II*. Recuperat de <http://www.monografias.com/trabajos-pdf3/historia-masoneria/historia-masoneria.pdf>
- Herrera, M. I. (2007). *Historia de la Masonería: Vol.III*. Recuperat de <http://www.monografias.com/trabajos-pdf3/historia-masoneria/historia-masoneria.pdf>
- Humanismo. (2009). *En Diccionario de filosofía*, José Ferrater Mora (Vol. E/J, p. 1700-1705). Barcelona: Editorial Ariel, S.A.
- Ilustración. (2009). *En Diccionario de filosofía* José Ferrater Mora (Vol. A/J, p. 2147-2148). Barcelona: Editorial Ariel, S.A.

- Jacq, C. *La masonería: Historia e iniciación*. Recuperat de http://www.unionyamparo44.org/masoneria_historia_e_iniciacion.pdf
- Kant, I. (1796) *Acerca del tono aristocrático que viene utilizándose últimamente en filosofía*. Recuperat de https://dspace.usc.es/bitstream/10347/975/1/pg_139-154_agora9.pdf
- Kirk, G.S, Raven, J.E, Schofield, M. (2013). *Los filósofos presocráticos: Historia crítica con selección de textos* (4ª ed.). Madrid: Editorial Gredos.
- Koselleck, R. (2007). *Crítica y crisis del mundo burgués* (1ª ed.). Pamplona: Ediciones Rialp, S.A.
- Krause, K. Del Río, S. (2002). *Ideal de la humanidad para la vida*. (1ª ed). Barcelona: Ediciones Folio, S.A.
- Lessing, G. (1982). *Escritos filosóficos y teológicos*. (1ª ed) Madrid: Editora Nacional.
- Libertinos. (2009). *En Diccionario de filosofía* José Ferrater Mora (Vol. K/P, p. 2147-2148). Barcelona: Editorial Ariel, S.A.
- Librepensadores. (2009). *En Diccionario de filosofía* José Ferrater Mora (Vol. K/P, p. 2148-2149). Barcelona: Editorial Ariel, S.A.
- Lomba, P. (2009). *Antología de textos libertinos franceses del siglo XVII* (1ª ed.). Madrid: Machado Grupo De Distribución, S.L.
- Maceiras Fabián, Manuel (1984). La «psicología» pitagórica. *Anales del seminario de historia de la filosofía*, 4, 9-28.
- Masonería Hoy. *El espíritu científico: La religión de los francmasones*. Recuperat de <http://masoneriahoy.blogspot.com.es/>
- Masonería.es. *Discurso de Frederic Desmons*. Recuperat de <http://blogs.masoneria.es/pdf/28.pdf>
- Museo Virtual de Historia de la Masonería. *Historia de la Masonería en Francia*. Recuperat de http://www.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/6historia_%20masoneria_paises/Hist%20M%20en%20Francia.htm
- Museo Virtual de Historia de la Masonería. *La Masonería en Alemania* (1760-1810). Recuperat de http://www2.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/6historia_%20masoneria_paises/His%20M%20en%20Alemania.htm
- Museo Virtual de la Historia de la Masonería. *De la Masonería operativa a la especulativa*. Recuperat de http://www.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/4origenes_masoneria/de%20la%20m%20operativa%20a%20la%20especulativa.htm
- Museo Virtual de la Historia de la Masonería. *Los collegia fabrorum romanos y el origen de la masonería*. Recuperat de http://www.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/4origenes_masoneria/los%20collegia%20fabrorum.htm
- Museo Virtual de la masonería. El programa educativo de J.G. Herder (1793). Recuperat de http://www2.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/10filosofia_y_masoneria/herder.htm
- Museo virtual de la Masonería. *Finalidad del simbolismo*. Recuperat de <http://www2.uned.es/dpto->

- hdi/museovirtualhistoriamasoneria/19simbolismo_masonico/finalidaddelsimboli smo.htm
- Museo Virtual de la Masonería. *La iniciación masónica de Voltaire (1778)*. Recuperat de http://www2.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/6historia_%20masoneria_paises/iniciacion%20de%20Voltaire.htm
 - Museo Virtual de la Masonería. *La Logia “Las nueve hermanas”*. Recuperat de http://www2.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/6historia_%20masoneria_paises/logia%20las%20nueve%20hermanas.htm
 - Museo Virtual de la Masonería. *La muerte iniciática*. Recuperat de http://www2.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/20espiritualidad_masonica/muerteiniciatica.htm
 - Oncina, F. (2011) “Secreto y misterio: las filosofías de la Masonería en el tránsito de la Ilustración al Romanticismo”. En José Ignacio Cruz (ed), *Masonería e Ilustración: Del siglo de las luces a la actualidad* (1ª ed., p.13-38). Universitat de València: PUV publicaciones.
 - Pomeau, R. (1988). La internacional del “hombre honrado”. En Pomeau, R. *La Europa de las Luces*. (1ª ed. p.211-240) México: Fondo de Cultura Económica, S.A. de C.V.
 - Porset, C. (1989). La masonería y la Revolución Francesa, del mito a la realidad. *Masonería, política y sociedad*, 1, 231-244.
 - Reinalter, H. (1989). Masonería y democracia. En *Masonería, política y sociedad*, 1, 55-72.
 - Respetable Logia Justicia 7 de Barcelona. *1.1 HISTORIA DEL LEMA: LIBERTAD, IGUALDAD Y FRATERNIDAD*. Recuperat de <http://www.justicia7.es/tema-1-la-era-de-las-luces-la-razon/>
 - Respetable Logia Obreros de Hiram, nº29. *Raíces Masónicas de los Derechos Humanos: Conferencia de Santiago Castellá, Vice Rector de la Univeridad Rovira y Virgili a la ocasión del Xº ANIVERSARIO de la Logia DESCARTES, Leída en TENIDA MAGNA BLANCA ABIERTA el 8 de Noviembre de 2008*. Recuperat de <https://obrerodesehiram.wordpress.com/2012/04/01/derechos-humanos/>
 - Torres, R. Anónimo (1742). “Apología por la Orden de los francmasones”. En Renato Torres (ed.), *Textos Divulgativos Franceses (1736-1748)* (1ª ed. 231-262). Barcelona: Editorial Librería Pardes.
 - Torres, R. Anónimo (1744). “El perfecto masón”. En Renato Torres (ed.), *Textos Divulgativos Franceses (1736-1748)* (1ª ed. 231-262). Barcelona: Editorial Librería Pardes.
 - Torres, R. Courret, M (1748). “La escuela de los francmasones”. En Renato Torres (ed.), *Textos Divulgativos Franceses (1736-1748)* (1ª ed. 231-262). Barcelona: Editorial Librería Pardes.
 - Torres, R. Sr. Uriot (1744). “El secreto de los francmasones al descubierto”. En Renato Torres (ed.), *Textos Divulgativos Franceses (1736-1748)* (1ª ed. 231-262). Barcelona: Editorial Librería Pardes.

- Ureña, E. (1987). Masonería y pensamiento: Krause. *La masonería en España en el siglo XIX*. 2, 589-606.
- Volpi, F. (2005). *Enciclopedia de obras de filosofía*. (3VOL.). (1ª ed.) Barcelona: Herder Editorial S.L.
- Voltaire. (1994). *Cartes filosòfiques* (1ª ed.). Barcelona: Edicions 62.
- Yzaguirre, F. (2003). Krause, amor por la Humanidad ideal. *Letras de Deusto*. Vol.33 del número 100, 229-233.

ANTICS DOCUMENTS

- Extrets del Museo Virtual de la Masonería.
- Las Constituciones de Anderson.
- Dins Historia de la Masonería, VOL. II, Iván Herrera Michel.
- *Principios básicos constitutivos de la Francmasonería universal aprobados en la asamblea general de los francmasones que se reunió en París el año 1523.*
- Extrets de Masonería.es.
- Bula “In Eminenti”, Clemente XII.
- Carta “Provida”, Benedicto XIV.
- Encíclica “Humanus genus”, León XIII.
- Estatutos de Ratisbona.

ANNEX 1. BREU HISTÒRIA DE LA MAÇONERIA

Narrar la història de l'Orde de la Maçoneria no és una qüestió senzilla. D'una banda, aquest propòsit xoca amb la falta important de fonts documentals, sovint inèdites. Moltes llacunes documentals s'han omplert amb llegendes i amb simbologies ocultistes que cal sovint rellegir en un context històric complex. D'altra banda, tampoc no és històricament correcte considerar la Maçoneria com un sol Orde. Ben al contrari trobem, des de molt temps ençà, diverses i distintes branques maçòniques confrontades entre sí, de manera que sovint el relat de la seva història es desplega interessadament a major glòria del corrent al qual s'adscriu cada historiador o cada cronista particular, menystenint, alhora, o desacreditant els corrents diferents. Per fortuna, sobretot, d'ençà de les acaballes del segle XX, el fenomen de la Maçoneria no s'envolta ja d'una aura misteriosa gràcies a l'acostament progressiu de l'Orde a la societat i a la creixent investigació d'accés públic feta tant per persones de l'àmbit acadèmic com per afiliats a l'Orde.

D'altra banda, en el relat maçònic, història i mite s'entrecreuen. Tots els historiadors de l'Orde dels maçons coincideixen en que, per entendre aquesta societat, ens hem de remuntar, com a mínim, als gremis de constructors de l'Edat Mitjana, dels quals el que avui coneixem com a "Maçoneria" hauria recollit lèxic, mites i símbols, però és difícil escriure una història positiva de la Maçoneria antiga i medieval. Per a diferenciar-la de l'actual Maçoneria, de caire especulatiu o filosòfic, l'associació d'aquests antics constructors és denominada pels estudiosos "Maçoneria operativa". Més enllà d'analitzar des d'un punt de vista estrictament positivista la continuïtat real o no d'aquesta filiació, recollim aquí tan sols alguns trets d'aquesta antiga tradició (que arrela en l'ocultisme dels neopitagòrics llatins) per tal de situar després les qüestions fonamentals de la Maçoneria moderna d'arrel il·lustrada en l'àmbit contemporani.

ORÍGENS DE LA MAÇONERIA OPERATIVA

La Maçoneria ha tingut sempre entre el seus dissenys la idea que la vida moral consisteix en una construcció de la pròpia identitat i un treball sobre si mateix, en què la personalitat es construeix per analogia a com s'ha de fonamentar un pont o un edifici. Bastir el Temple o Edifici espiritual equival a construir la pròpia vida, polint la "pedra bruta", a través d'un treball espiritual simbòlic. El simbolisme arquitectònic ens diu ja alguna cosa sobre l'origen i la significació de la història maçònica.

Nombrosos estudis situen els precedents més antics dels maçons en els *collegia fabrorum* de l'Antiga Roma de Numa Pompili (753-673 aC), ja que aquests col·legis presenten una estructura

molt similar a la dels tallers (o lògies) maçònics de l'Edat mitjana⁹⁷. En aquests col·legis es pot apreciar una organització de caràcter iniciàtic (fonamentalment de caire pitagòric, encara que també reunia altres doctrines, com la del culte a Mitra, que a Roma fou particularment important entre els militars). A banda de l'exercici de l'ofici, en els col·legis d'arquitectes i d'enginyers militars romans es barrejaven un conjunt de costums religiosos i d'interpretacions simbòliques envers les eines de treball (el compàs, l'escaire, el nivell i la plomada), que encara avui formen part del ritual maçònic. L'activitat i estructura dels diferents col·legis d'oficis romans perdurà amb la protecció dels successius governs fins la cristianització de Roma.

Hi ha tesis, com la de Javier Alvarado, que afirmen que l'activitat dels col·legis continuà a la part oriental de l'Imperi romà fins ben bé la caiguda de Constantinoble⁹⁸. Hi ha també un gran consens sobre el fet que als voltants del s.VI es troba un altre precedent que vincula els antics col·legis de maçons amb el gremi de constructors: els *Magistri Comacini*, originaris de la Llombardia, que difondran, d'una banda, els coneixements de l'antiga arquitectura, i d'altra banda les estructures formals dels tallers, el seu caràcter iniciàtic i les seves interpretacions particulars dels símbols, els números i les proporcions. Els coneixements d'aquests *Magistri Comacini* s'estendran mitjançant la tasca constructora (i també la tasca copista) a càrrec dels monjos benedictins, de Cluny i cistercencs amb les edificacions romàniques dels segles XI i XII. El domini de les tècniques de la construcció i l'enginyeria representen un punt de continuïtat entre el món grecoromà i el món medieval.

Al llarg dels primers segles medievals, el sector de la construcció, que depenia principalment de les Ordes monàstiques, va incorporar en les files de l'ofici a constructors seculars, que, seguint les tendències de la història, s'organitza en les primeres associacions gremials. Segons Ivan Herrera Michel, la raó de ser d'aquests gremis era la de dotar-se d'estatuts que reguessin les càrregues de treball (i els rangs Aprenent, Company i Mestre), la incorporació de nous membres, el salari, unes pràctiques solidàries entre els membres i una història del gremi que els servia

⁹⁷ Aquesta és la tesi que reuneix més consens dins i fora de la Maçoneria: en la línia, per exemple de Ivan Herrera Michel, en: Herrera, M. I. (2007). *Historia de la Masonería: Vol.I*. Recuperat de <http://www.monografias.com/trabajos-pdf3/historia-masoneria/historia-masoneria.pdf> p.10, i en la línia de Javier Alvarado Planas, en: Museo Virtual de la Historia de la Masonería. *Los collegia fabrorum romanos y el origen de la masonería*. Recuperat de http://www.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/4origenes_masoneria/los%20collegia%20fabrorum.htm. No obstant, trobem també estudis on es considera que els orígens dels gremis de constructors es troben ni més ni menys que a l'antic Egipte, com és el cas de l'estudi del maçó i egipciòleg francès Christian Jacq en Jacq, C. *La masonería: Historia e iniciación*. Recuperat de http://www.unionyamparo44.org/masoneria_historia_e_iniciacion.pdf

⁹⁸ Museo Virtual de la Historia de la Masonería. *Los collegia fabrorum romanos y el origen de la masonería*. Recuperat de http://www.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/4origenes_masoneria/los%20collegia%20fabrorum.htm

d'inspiració i de guia religiosa⁹⁹. Mitjançant l'anàlisi de diverses fonts documentals¹⁰⁰, s'ha pogut apreciar com els gremis de constructors medievals tingueren també un profund sentit iniciàtic i una voluntat de secret entre els seus membres pel que toca a diverses concepcions místiques sobre els números, els coneixements d'arquitectura, els símbols de la construcció (el compàs, l'escaire, la plomada, etc.), a més a més de tocs i contrasenyes establertes per a regular les relacions entre els membres dels gremis¹⁰¹. Tots aquests coneixements es transmetien oralment. Segons Pedro Álvarez, en les lògies medievals, els membres gaudien dels mateixos drets i deures, s'anomenaven "germans"¹⁰² i menaven una vida cosmopolita viatjant arreu on els portava la seva feina de constructors.

Poc a poc, les associacions gremials varen concentrar el monopoli dels seus respectius oficis, però aquest monopoli gremial començarà a minvar, al segle XVI, amb el declivi de la demanda de construcció de temples religiosos i l'aparició d'universitats on s'ensenyarà arquitectura.

TRANSICIÓ DE LA MAÇONERIA OPERATIVA A LA MAÇONERIA ESPECULATIVA

A partir del segle XVI totes les ciutats europees tenien ja la seva catedral edificada en el fonamental, fet que implicà una disminució de la demanda de construcció de grans edificis arquitectònics a tota Europa, de manera que la feina dels maçons operatius per a aquest propòsit era cada vegada menys requerida. El sector de la construcció s'enfocarà, d'ara endavant, a bastir palaus d'aristòcrates i membres de l'alta burgesia. D'una manera gradual es van anar incorporant a les lògies membres que no practicaven l'ofici de la construcció, anomenats "maçons acceptats", que deuriem trobar en aquesta institució certs elements atractius en la simbologia, el secret, el ritual i el codi moral que es practicava en les lògies.

Hi ha diverses tesis respecte l'entrada d'aquests maçons no constructors. Alguns historiadors, com Christian Jacq, afirmen que els templers supervivents a la seva persecució (1307-1314) es varen refugiar a Escòcia, on es van vincular amb el gremi de constructors¹⁰³. Una altra tesi amb més força és la que sosté que l'any 1517 el rei Francesc I i Leonardo Da Vinci varen fundar una

⁹⁹ Herrera, M. I. (2007). *Historia de la Masonería: Vol.I*. Recuperat de <http://www.monografias.com/trabajos-pdf3/historia-masoneria/historia-masoneria.pdf> p.14-15.

¹⁰⁰ Com per exemple, els *Estatuts de Ratisbona* (1459), que en 46 paràgrafs descriuen la relació entre Mestres i Companys constructors.

¹⁰¹ Veure les tesis de Pedro Álvarez Lázaro sobre la qüestió en Museo Virtual de la Historia de la Masonería. *De la Masonería operativa a la especulativa*. Recuperat de http://www.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/4origenes_masoneria/de%20la%20m%20operativa%20a%20la%20e%20speculativa.htm

¹⁰² Íbid.

¹⁰³ Jacq, C. *La masonería: Historia e iniciación*. Recuperat de http://www.unionyamparo44.org/masoneria_historia_e_iniciacion.pdf p.53-54.

lògia de caràcter merament especulatiu, de caràcter liberal i progressista i amb finalitats filosòfiques i científiques. Com a testimoni de l'existència i els principis d'aquesta lògia s'ementen els manuscrits dels anomenats *Principis bàsics constitutius de la Francmaçoneria universal aprovats en l'assemblea general dels francmaçons que es va reunir en París l'any 1523*. Aquests textos varen ser adaptats més tard, segons explica Iván Herrera Michel, a Anglaterra, l'any 1651, durant la República¹⁰⁴. De totes maneres, no és fins el segle XVII que es troba una presència no anecdòtica de lògies maçòniques a Europa integrades per membres no relacionats amb l'àmbit de la Maçoneria operativa.

EL NAIXEMENT DE LA MAÇONERIA ESPECULATIVA

El segle XVIII, el segle de les Llums i de la raó, fou clau en la definició de la Maçoneria com a moviment alhora polític i moral propi de la classe burgesa. Les Llums tenen una de les seves metàfores conceptuals bàsiques en la idea de construcció de la raó. Bastir l'edifici del saber (*aixecar columnes*, en vocabulari maçònic significa “bastir un temple”), i assumir la mateixa construcció de la pròpia vida amb un caràcter racional, constitueix l'ideal de la Il·lustració. Les Guerres de religió del segle XVII tingueren com a conseqüència que una bona part dels petits grups intel·lectuals burgesos busquessin una forma de transcendència laica, una religiositat racional. La fraternitat maçònica fou l'instrument a través del qual grups de comerciants, d'enginyers i de burgesos progressistes aconseguiren alliberar-se de la tutela eclesiàstica per tal de bastir en les lògies un àmbit de pensament autònom. Els nous adeptes trobaven en el mètode maçònic una forma de discutir i desenvolupar el pensament humanista i il·lustrat que estava en boga sobretot a Anglaterra, França, Bèlgica i més tard Alemanya, després que Europa patís una de les èpoques més convulses amb la Reforma, d'una banda, i la Contrareforma a l'altra¹⁰⁵.

Els historiadors de la Maçoneria són unànimes a l'hora de situar el naixement de la Maçoneria especulativa en la federació de quatre lògies angleses en la Gran Lògia de Londres el 17 de juny de 1717. Prèviament, però, ja existien arreu d'Europa lògies on es practicava la Maçoneria especulativa i, en el territori anglès, dues lògies es varen voler desvincular de la federació recentment nascuda. La singularitat del naixement de la Gran Lògia de Londres és que des d'aquesta institució es va redactar el que constituïria un text fonamental per una part important de la Maçoneria, i que seria des d'aquesta lògia on s'intentaria ser la referència de les diverses lògies maçòniques d'arreu, i des de la qual emanaria un paradigma de “regularitat” maçònica.

¹⁰⁴ Herrera, M. I. (2007). *Historia de la Masonería: Vol.II*. Recuperat de <http://www.monografias.com/trabajos-pdf3/historia-masoneria/historia-masoneria.pdf> p.28-32.

¹⁰⁵ Ferrer, J. (2011) El masón, hombre de la Ilustración. En José Ignacio Cruz (ed), *Masonería e Ilustración: Del siglo de las luces a la actualidad* (1ª ed., p.39-62). Universitat de València: PUV publicacions, p.40.

Un altre punt molt interessant respecte els precedents de la Gran Lògia de Londres es troba en la creació i els principis de l'anomenada *Royal Society*, fonamental per al desenvolupament de la ciència moderna. Segons Iván Herrera, el 1640 un grup de filòsofs maçons es reunien per a discutir les idees de la nova ciència i de la utopia de Francis Bacon en una institució anomenada “*Invisible college*”. Més tard, al 1660, dotze maçons fundarien la *Royal Society*, una institució creada per a recolzar les ciències experimentals i reunir a intel·lectuals de diversos orígens, races, credos i ideologies per a aquesta finalitat¹⁰⁶, desterrant de les reunions les converses sobre religió i política. Fou el 1717, quan el maçó Isaac Newton presidia la *Royal Society*, el moment en el que es creà la Gran Lògia de Londres.

És important assenyalar, per entendre les posteriors divisions de la Maçoneria, que el 1714 la dinastia Hannover ocupà el tron britànic. Aquest fet va originar una forta divisió dins la societat i també en els maçons d'aquelles contrades. Abans de l'arribada al poder dels Hannover, la Maçoneria estava fortament vinculada a la dinastia dels Estuard i, al seu torn, aquesta Maçoneria estava àmpliament difosa dins el territori europeu, de manera que amb el nou regne es varen despertar recels cap a l'Orde. Dins la pròpia Maçoneria es varen dur a terme fortes persecucions cap els partidaris dels Estuard, molts dels quals es varen exiliar a França, on fundaren una lògia el 1720. Així, la Maçoneria “hannoveriana” s'erigiria d'ara cap a endavant com a Maçoneria “moderna”, diferenciant-se de la Maçoneria tradicional, que aquesta sí, encara pervivia a Escòcia i que trobaria refugi, sobretot, en el territori francès.

La Gran Lògia de Londres va encarregar a James Anderson (1678-1739) i a Jean Théophile Desaguliers (1683-1744) la redacció d'unes *Constitucions* de l'Orde maçònic com una manera d'oficialitzar i donar cos teòric a tota una sèrie d'intuïcions de caire humanístic que, tot i ser molt àmpliament compartides, no havien trobat encara una redacció comuna i consensuada. Aquestes Constitucions varen veure la llum el 1723.

Aquestes constitucions, popularment conegudes com *Les Constitucions d'Anderson*¹⁰⁷, constituïran el text fonamental de la Institució. En el primer article d'aquestes constitucions s'estableix que: “*Un Maçó és obligat pel seu Títol, d'obeir la Llei Moral i si comprèn bé l'Art, no serà mai un Ateu estúpid ni un llibertí irreligiós.*”, una frase que ha esdevingut cèlebre perquè marca els límits morals de l'activitat maçònica.

Ajudada per l'expansió del comerç i de la marineria anglesa, la Maçoneria moderna es difongué àmpliament pels territoris no anglesos i, amb ella, les Constitucions esdevingueren el text comú a l'organització. Tot i això, dins el territori de la Gran Bretanya també es varen crear Grans Lògies

¹⁰⁶ Herrera, M. I. (2007). *Historia de la Masonería: Vol.II*. Recuperat de <http://www.monografias.com/trabajos-pdf3/historia-masoneria/historia-masoneria.pdf> p.36-40.

¹⁰⁷ Veure ANNEX 2.

independents. A més a més hi hagué ja de bon començament un important conflicte entre la Gran Lògia de Londres i la Gran Lògia d'Anglaterra, fundada a la ciutat de York, que va néixer el 1705 i acusava a la Gran Lògia de Londres de falsejar la tradició maçònica¹⁰⁸.

El 1737, Frederick Lewis, fill del rei George II d'Anglaterra, es va iniciar en la Maçoneria. Des d'aleshores, la Maçoneria britànica ha mantingut uns lligams estrets amb la monarquia, de manera que l'Orde gaudeix des d'ençà d'un gran prestigi. Avui en dia el Gran Mestre de la Gran Lògia Unida d'Anglaterra és el Duc de Kent. En altres països, com Dinamarca i Suècia, avui dia el Gran Mestre és o bé el mateix monarca, o bé algú designat per ell¹⁰⁹.

Com explica Pierre Chevallier, la Maçoneria tenia també una important presència a França tot i que en dues tendències, una d'inspiració anglesa i una altra enaltidora del sentimentalisme enfront el racionalisme volterrià¹¹⁰. En ella s'hi podien trobar a membres de la noblesa i a membres de l'alta burgesia. El 1773 es va fundar el Gran Orient de França. Malgrat que no es pot parlar d'un "complot maçònic" instigador de la Revolució Francesa¹¹¹, sí que es pot afirmar que l'Orde va reunir en el seu sí pensadors importants, comerciants amb bones relacions amb Amèrica i membres de la burgesia criolla americana de caràcter liberal que influïrien en l'ideari revolucionari. Durant el segle XVIII a França van aparèixer un munt de Ritus maçònics, essent una època d'esplendor i pluralitat per a l'Orde. La segona meitat del segle XVIII va ser, també, un període destacable per l'aparició de nombroses societats secretes. Aquesta diversitat de Ritus i de societats secretes que es van estendre en gran part del territori europeu, fou una font de confusió i divisió en la Maçoneria. A Alemanya es varen dur a terme diverses temptatives de reformar la institució maçònica amb l'objecte d'acabar amb la confusió de Ritus i d'esclarir els orígens de l'Orde.

Després dels fets de 1789 a França, durant el règim del terror, la presència de la Maçoneria en aquest país va minvar quasi fins l'extinció, però es va avivar amb l'arribada de Napoleó, que va refundar l'Orde i la va propagar fins allà on es va estendre el seu imperi.

¹⁰⁸ Herrera, M. I. (2007). *Historia de la Masonería: Vol.II*. Recuperat de <http://www.monografias.com/trabajos-pdf3/historia-masoneria/historia-masoneria.pdf> p.57.

¹⁰⁹ Ferrer, J. (2001). *La masonería* (2ª ed). Madrid: Alianza Editorial, S.A., p.66.

¹¹⁰ Museo Virtual de Historia de la Masonería. *Historia de la Masonería en Francia*. Recuperat de http://www.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/6historia_%20masoneria_paises/Hist%20M%20en%20Francia.htm

¹¹¹ Es pot apreciar, mitjançant rigorosos estudis que la Maçoneria francesa no fou, en general, la casa d'individus revolucionaris com més tard membres de l'àmbit eclesiàstic i defensors de l'Antic Règim com Lefranc, o el jesuïta Barruel intentarien defensar. Aquesta qüestió és examinada rigorosament per José. A. Ferrer Benimeli i Charles Porset, on expliquen que la Maçoneria, més que instigadora de la Revolució, en fou una víctima: Ferrer, J. (2005). El binomio francmasonería-revolución en la época de las luces entre la historia y el mito. *Studia Historia. Historia Contemporánea*, 23, 65-82.

Porset, C. (1989). La masonería y la Revolución Francesa, del mito a la realidad. *Masonería, política y sociedad*, 1, 231-244.

Tornant a Anglaterra, el 1813 la Gran Lògia de Londres i la Gran Lògia d'Anglaterra es van annexionar sota el que d'ara endavant es coneixeria com a Gran Lògia Unida d'Anglaterra, on es van reformar les Constitucions d'Anderson tornant-les més teistes. La Gran Lògia Unida d'Anglaterra va decidir trencar les relacions amb el Gran Orient de França el 1877 al veure que l'Orde francesa va reformar també les constitucions proclamant l'absoluta llibertat de consciència i la solidaritat humana i deixant de requerir la creença en Déu, la invocació del Gran Arquitecte de l'Univers, la presència de la Bíblia en les lògies i la creença en la immortalitat de l'ànima¹¹².

Un element important i encara molt debatut en la història de la Maçoneria és la seva relació amb el primer feminisme. A França, la periodista i activista feminista Marie Deraimes (1828-1894), va ser iniciada l'any 1882 en la lògia *Lliurepensadors* de Le Perq (oest de París) de la Gran Lògia Simbòlica Escocesa. Aquest fet va aixecar molta polèmica i se li va suspendre la militància als quatre mesos de la seva iniciació. El 1893, Deraimes juntament amb George Martin, metge i conseller municipal de París, va fundar l'*Orde Maçònica Mixta Internacional el Dret Humà*. D'aquesta manera s'inaugura la primera Orde maçònica que acolliria oficialment i en peu d'igualtat a homes i dones. Aquest nou corrent de la Maçoneria s'estendrà a altres indrets ràpidament, fet que la Maçoneria anglosaxona no aprovarà fins i tot en els nostres dies. Incidentalment cal dir que a Barcelona aquesta Maçoneria mixta va arribar l'any 1928 (i va *abatre columnes* – suspendre les activitats – l'any 1936).

És en el punt de l'acceptació o no de les dones que la Maçoneria es dividí en camins diferents, apareixent el que hom coneix com a “Maçoneria Regular”, que correspon a la tradició anglosaxona i la “Maçoneria Liberal i Mixta”, que correspon a la tradició laïcista i de caràcter mixt iniciada a França. Va ser a França també on va néixer la primera obediència exclusivament femenina, la Unió Maçònica Femenina de França (1945), que set anys més tard adoptaria com a nom definitiu “Gran Lògia Femenina de França”.

EL CONFLICTE ENTRE LA MAÇONERIA I L'ESGLÉSIA. L'APARICIÓ DE L'ANTIMAÇONERIA.

La Maçoneria com a associació, com explica José A. Benimelli¹¹³, va néixer com una organització no oficial ni estatista, és a dir, al marge del reconeixement de les autoritats, de manera que, acord amb el dret romà de l'època, aquesta societat fou prohibida i perseguida en algun moment en quasi tots els estats en què es va implantar.

Aquesta intranquil·litat que despertaven les societats clandestines i, concretament la maçònica, es va estendre també a l'Església catòlica. El 1738 el Papa Climent XII, seguint l'exemple de

¹¹² Veure ANNEX 2.

¹¹³ Ferrer, J. (2001). *La masonería* (2ª ed). Madrid: Alianza Editorial, S.A. p.56-57.

diversos governs, va emetre la butlla *On Eminent* on acusava i condemnava les assemblees maçòniques per sospita d'heretgia, ja que acollia en el seu sí a membres de religions diverses i perquè aglutinava els seus membres sota un jurament i un secret. El 1751, el Papa Benedicte XIV, va emetre una butlla en la mateixa direcció, invocant al braç secular i recordant-los que havien sigut escollits per Déu per a defensar la fe i l'Església, per a perseguir i reprimir les reunions d'aquesta societat. Tot i això, en diversos països, com en el cas de França, no es van acceptar les butlles papals. És més, l'afluència del clergat en les lògies maçòniques arreu d'Europa fou bastant notable, ja que es trobava en les lògies un gran respecte per la religió i les autoritats.

A partir de la Revolució Francesa, els règims absolutistes i l'Església associaven la Maçoneria amb les idees liberals, i varen començar a sorgir teories conspiratives que acusaven l'Orde d'instigar revolucions. Mentre que la Maçoneria anglosaxona gaudia d'un notable respecte en el seu territori, a l'Europa continental es va gestar una campanya de desprestigi contra la Maçoneria i les societats secretes, menada sobretot per membres de l'Església, com el jesuïta Augustin Barruel (1741-1820), autor de les *Memòries per servir a la història del jacobinisme*. (1797-17989). Algunes d'aquestes teories del complot maçònic de més èxit identificaven a la Maçoneria amb els Il·luminats de Baviera, els Carbonaris (associació secreta de caràcter polític que va néixer a Itàlia, amb l'objectiu d'unificar el país) i altres associacions secretes, de manera que l'Orde que ens ocupa era acusada de voler enderrocar el poder eclesiàstic i dels sobirans. En aquesta direcció es va pronunciar una altra butlla, en aquest cas promulgada per Lleó XII. També la Santa Inquisició va actuar en contra de la Maçoneria en aquells països on tenia potestats, com Espanya. Més tard, al segle XIX, la teoria del complot identificaria la Maçoneria amb les Lògies Lautaro, una associació secreta fundada a Londres per exiliats sud-americans liberals, que, semblantment als carbonaris, tenia com a fi la independència dels territoris hispanoamericans i la implantació de la democràcia.

També a mitjans de segle XIX, a Països com França (amb les reformes de la constitució del Gran Orient de França), Bèlgica (amb la creació de La universitat Lliure de Bèlgica) i Espanya (moviment krausista) es va donar un fenomen que enfrontaria a la Maçoneria amb l'Església: els moviments laïcistes, que lluitaven contra l'ensenyança confessional. Amb la unificació d'Itàlia i la caiguda dels Estats pontificis, que va suposar una gran pèrdua de poder del clergat italià, els recels contra les societats secretes i contra les idees liberals va entrar en la seva apoteosi i es va publicar la *Humanum genus*, un text en contra la Maçoneria, que identificava l'Orde amb el naturalisme i que va gaudir d'un èxit important entre el públic catòlic. A partir de llavors, van aparèixer un munt de publicacions i associacions antimaçòniques que van propagar falsos escàndols, com el cas Léo Taxil, que acusaven a la Maçoneria de ser una secta satànica.

L'enemistat de l'Església i la Maçoneria continua encara avui vigent, al menys formalment; tot i que el Codi de Dret canònic vigent (cànon 1374) no considera l'adscripció a la Maçoneria com a causa d'excomunicació, formar-ne part és caure en pecat mortal, de manera que els està vetada la comunió (cànon 915) i la participació en els sagraments. D'altra banda, sobretot en els segles XIX i XX, nombrosos maçons han exhibit una ideologia clarament anticlerical.

ELS TOTALITARISMES EN CONTRA DE LA MAÇONERIA

Durant el segle XIX, hi va haver, entre l'Antimaçoneria, la tendència d'identificar la Maçoneria amb el judaisme com un poder contra-Església. El 1902 es van publicar els *Protocols dels Savis de Sió*, un pamflet falsificat, sembla que d'origen rus, que tractava sobre una suposada conspiració mundial jueva per a dominar el món i que es servia de diverses institucions, entre elles la maçònica. Tot i que el 1921 va a sortir a la llum que els *Protocols* no eren més que un plagi manipulat del *Diàleg en els inferns entre Maquiavel i Montesquieu, o la política de Maquiavel en el segle XIX*, de Maurice de Joly, la publicació va gaudir d'un gran èxit, fins el punt que avui en dia es segueixen distribuïnt com si fossin autèntics.

La idea d'un complot judeo-maçònic va arrelar profundament en els països on es van alçar les dictadures feixistes i, com era d'esperar, els règims totalitaris del segle XX van perseguir durament a la Maçoneria. En països com Espanya, es va arribar a identificar a la Maçoneria amb el comunisme i el separatisme, malgrat que paradoxalment la Maçoneria fou també proscria sota el règim soviètic. En aquest país es va promulgar en el 1940, un cop assentada la dictadura franquista, una llei especial anomenada *Ley para la represión del Comunismo y la Masonería*, així com un tribunal especial per a perseguir als respectius col·lectius. El capellà català Joan Tusquets (1901-1998), amic d'Eugeni d'Ors, confessor de Carmen Polo de Franco, autor de *Masonería y separatismo* (1937) i catedràtic de pedagogia a la Universitat de Barcelona, divulgà a través de les seves "Ediciones Antisectarias", una bona part d'aquests tòpics.

ANNEX 2 - TEXTOS FONAMENTALS DE LES MAÇONERIES

LES CONSTITUCIONS D'ANDERSON (1723).

Les *Constitucions d'Anderson* constitueixen el text fonamental del que s'anomena "Maçoneria moderna". Aquestes *Constitucions* estan dividides en quatre apartats, on s'hi troba, respectivament:

- Una història mítica de l'Orde, basada en el relat bíblic que es remunta fins els temps de la Creació, que defineix a Adam com el primer maçó, coneixedor de la geometria i les altres arts liberals, seguint amb Caín i la seva descendència, per Noè i Abraham, Assíria, els israelites conquerint Canaan, les piràmides d'Egipte, Moisès, Salomó (i el seu temple), Hiram, Grècia, Pitàgores, els romans, els bàrbars i finalment Gran Bretanya¹¹⁴. Així, des d'Adam una certa tradició i coneixements sobre arquitectura i geometria haurien arribat, a través de multitud de personatges i pobles fins el moment en què es redacten les constitucions.
- Els deures d'un francmaçó respecte als principis de l'Orde i normes encarades al treball i la conducta dels membres fora i dins de les lògies.
- Reglaments generals compilats per George Payne de les *Tenta-nou Antiques Ordenances Generals*.
- Cants maçònics.

En les *Constitucions d'Anderson* veiem com els coneixements de l'arquitectura i la geometria resulten cabdals per a la història de l'Orde. El temple de Salomó és, per la Maçoneria, el paradigma de la construcció, tan arquitectònicament, com espiritualment i en ell, segons el relat que trobem en les constitucions, s'hi reunien membres de totes les nacionalitats. De la mateixa manera que el temple de Salomó, la geometria té també un paper cabdal, essent el paradigma de l'activitat maçònica operativa i de les arts liberals.

Per entendre les posteriors divisions de la Maçoneria, cal que copsem el primer article dels deures d'un francmaçó i les seves posteriors reformes, que són els que descriuen el tarannà de l'Orde respecte la religió. Pel que fa a la discussió religiosa, vegem també la segona secció del sisè article¹¹⁵:

¹¹⁴ Herrera, M. I. (2007). *Historia de la Masonería: Vol.II*. Recuperat de <http://www.monografias.com/trabajos-pdf3/historia-masoneria/historia-masoneria.pdf>

¹¹⁵ Hi ha un fàcil accés a les Constitucions d'Anderson a la xarxa. Aquí reproduïrem el primer article i la segona secció del sisè article de les constitucions de 1723 segons la traducció en castellà que ens

Article Primer. Referent a Déu i a la Religió.

“Un Maçó és obligat pel seu Títol, d'obeir la Llei Moral i si comprèn bé l'Art, no serà mai un Ateu estúpid ni un llibertí irreligiós. Però encara que en els Temps Antics els Maçons fossin obligats a cada País de pertànyer a la Religió d'aquest País o d'aquesta Nació, la que fos, és ara considerat com a més oportú de no sotmetre'ls més a aquesta Religió que tots els homes accepten, deixant a cadascú la seva opinió particular, que consisteix a ser Homes Bons i Honrats o Homes d'Honor i de Sinceritat, siguin quines sigui les Denominacions o Creences que els puguin distingir; així, la Maçoneria es fa el Centre d'Unió i el Mitjà de conciliar una veritable Amistat entre Persones que haurien hagut de continuar estant perpètuament Allunyades.”

Article sisè, secció segona. Quan tancats els treballs, els germans romanen a la lògia.

«(...) Per consegüent, no s'hauran de promoure disputes ni discussions en el recinte de la Lògia i molt menys disputes sobre religió, nacionalitats i formes de Govern, ja que com a maçons només pertanyem a la religió universal abans citada i som també de totes les nacions, races i llengües, i ens declarem contra tota política, que no conduí ni conduirà mai al bé de la Lògia. Aquest deure s'ha mantingut i observat sempre estrictament; però especialment des de la Reformà a Britània i la secessió de l'església romana.»

Reforma de les Constitucions de 1738. Article Primer. Referent a Déu i a la Religió. Aquest text es va modificar amb motiu de la transformació de la Gran Lògia de Londres en Gran Lògia d'Anglaterra.

«Un maçó està obligat pel seu títol a obeir la llei moral en tant que vertader noaquita i si comprèn bé la professió, ell no serà mai un ateu estúpid, ni un llibertí irreligiós, ni actuarà mai en contra de la seva consciència. En els temps antics, els maçons cristians eren cridats a actuar d'acord amb les costums cristianes de cada país on ells viatjaven. Però la Maçoneria existent en totes les nacions, encara que amb religions diverses, porta a que els maçons s'adhereixin a la religió segons la qual tots els homes estan d'acord (deixant a cada germà les seves pròpies opinions), és a dir, ser homes de bé i lleials, homes d'honor i probitat, qualssevol que siguin els noms, religions o confessions que ajudin a distingir-los: ja que tots s'articulen sobre els tres articles de Noè suficients per a preservar el fonament de la Lògia. D'aquesta manera la Maçoneria és el centre de la unió i el feliç mitjà d'unir a les persones, que, d'una altra forma, haurien romàs desconegudes entre sí perpètuament”.»

Reforma de les Constitucions de 1813. Article Primer. Referent a Déu i la Religió. Com a fi de la llarga divisió entre els “antics” i els “moderns, les dues corrents es reunifiquen formant l’actual Gran Lògia Unida d’Anglaterra que inclou el següent text en les seves noves constitucions.

«En el que respecta a Déu i la Religió: un maçó està obligat, pel seu títol, a obeir la llei moral i si comprèn bé l’Art, ell no serà mai un ateu estúpid ni un llibertí irreligiós. De tots els homes, ell ha de comprendre millor que Déu veu diferentment que l’home, ja que l’home veu l’aparença externa, en tant que Déu veu el cor. Un maçó està, en conseqüència, restringit a no actuar mai en contra dels manaments de la seva consciència. Qualsevol que sigui la religió de l’home o de la seva manera d’adorar, no està exclòs de l’Orde, considerant que ell creu en el gloriós Arquitecte del cel i de la terra i que ell practica els deures sagrats de la moral. Els maçons s’uneixen als homes virtuoses de totes les creences en el llaç sòlid i agradable de l’amor fraternal, que els ensenya a veure els errors de la humanitat amb compassió i a esforçar-se per la puresa de la seva pròpia conducta, de demostrar l’alta la superioritat de la fe particular que ells professen.»

En l’article primer de les constitucions podem veure com es fa referència a una espècie de religió universal basada en la rectitud, d’honor i l’honradesa, és a dir, en la virtut. Com podem observar en la secció segona del sisè article, les disputes religioses (i també les polítiques) estan excloses dins la Maçoneria, ja que aquestes discussions són considerades una font de conflicte entre els homes i, per tant, un obstacle per a la fraternitat. La vocació de la nova Maçoneria d’esdevenir el centre d’unió d’homes de nacions, religions i ideologies diverses per a la construcció del temple, requereix l’exercici de la tolerància, de manera que tan el fanatisme religiós i el fanatisme antireligiós estan exclosos de l’Orde. Es fa referència, en canvi, en el sisè article, a una religió universal, de manera que trobem, el que en breus constituirà una de les inclinacions il·lustrades: la religió natural. Com veiem en el mateix article, les disputes envers la religió i les formes de govern (política en general), queden excloses de les reunions maçòniques, ja que aquestes constitueixen la principal font de divisió entre els homes i l’obstacle per a què la Maçoneria dugui a terme la seva finalitat d’esdevenir aquell centre d’unió d’homes que si no fos per la institució romandrien perpètuament separats probablement per la identitat que susciten aquestes dues polèmiques temàtiques.

Quan Anderson en la reforma de l’article de 1738 fa referència als tres manaments, no indica quins són aquests, però parla de noaquisme, és a dir, de religió universal. Finalment, veiem com en la reforma de 1813 el vocabulari emprat, malgrat defensar el mateix, adopta un caire manifestament més teista¹¹⁶.

¹¹⁶ Per ampliar aquesta qüestió us dirigim, un altre cop més a

Tornant a la versió del 1723, en els deures d'un francmaçó, s'explica que el Maçó ha de ser un súbdit pacífic del poder civil, que mai ha d'entrar en conjures i conspiracions contra la pau i benestar de les nacions ni adreçar-se indegudament als agents de l'autoritat. També s'explica que els individus admesos com a membres d'una lògia han de ser honrats, de bones costums, lliures, d'edat discretament madura i sense taques d'immoralitat ni mal exemple, i que aquests han de ser preferits segons la seva vàlua i mèrit personal. Després es tracten qüestions internes, com els deures i relacions entre els membres de diferent rang, el funcionament i relacions de les lògies amb les Gran lògies i qüestions relatives al comportament dels membres de les lògies, que han de vetllar per a que prevalgui l'harmonia i el decòrum en les reunions. Finalment, és important apuntar que en la sisena secció de l'article quart dels deures d'un francmaçó es defineix l'amor fraternal com «el fonament, clau, ciment i glòria d'aquesta antiga Fraternitat».

FREDERIC DESMONS (1832-1910) I L'ESCISSIÓ DE LA MAÇONERIA

El 1849, el Gran Orient de França va canviar la seva Constitució per tal d'establir com a requisit obligatori la creença en Déu i en la immortalitat de l'ànima, fet inèdit dins d'aquesta obediència i que va aixecar molta controvèrsia, de manera que es va crear una comissió d'estudis per a analitzar la qüestió, liderada pel pastor Frederic Desmons. La comissió va estar deu anys en vigor fins que, el 1877, Desmons va proposar en l'Assemblea General la supressió de l'obligatorietat de creure en Déu i en la immortalitat de l'ànima. Finalment, la proposta de Desmons va prosperar. Aquesta decisió, a més a més de suprimir la obligatorietat de la invocació del Gran Arquitecte de l'Univers i la presència de les Sagrades Escripures en els ritus, va provocar que es modifiquessin les Constitucions de l'obediència del Gran Orient de França, on la Maçoneria quedava redefinida¹¹⁷ de la següent manera:

«La Francmaçoneria, institució essencialment filantròpica, filosòfica i progressiva té com a objecte la recerca de la veritat, l'estudi de la moral universal, de les ciències i de les arts i l'exercici de la beneficiència. Té com a principis la llibertat absoluta de consciència i la solidaritat humana. Té com a divisa: "Llibertat. Igualtat. Fraternitat".»

Desmons fou també qui el 1869 va proposar en una convenció del Gran Orient de França, la iniciació femenina. En aquest cas, la seva proposta no va prosperar. No obstant, com explica Ivan Herrera Michel, a partir d'aquest succés es va prendre com a costum convidar a dones

Museo Virtual de la Masonería. *Constitucion de los Francmasones (1723) (conocidas como Constituciones de Anderson)*. Recuperat de http://www2.uned.es/dpto-hdi/museovirtualhistoriamasoneria/3documentos_fundacionales/contitucionesdeanderson_introduccion.htm

¹¹⁷ Masonería.es. *Discurso de Frederic Desmons*. Recuperat de <http://blogs.masoneria.es/pdf/28.pdf>

conferenciants per a parlar dels drets de les dones¹¹⁸. Entre aquestes dones s'hi trobava Marie Deraismes.

Aquesta nova deriva de la Maçoneria del Gran Orient de França i, possiblement, segons ens diu Ivan Herrera Michel, la diferent tradició ideològica (tradició Republicana a França i tradició monàrquica de Gran Bretanya) va fer que la Gran Lògia Unida d'Anglaterra decidís suspendre les relacions amb aquesta obediència francesa. Des de llavors, la Maçoneria “regular” ha intentat desacreditar aquelles lògies que no s'ajusten als seus dictats.

LA REACCIÓ DE LA MAÇONERIA ANGLESA. ELS LANDMARKS I ELS VUIT PUNTS DE LONDRES.

A mitjans del segle XIX s'inicia a Anglaterra i els Estats Units una tendència entre els estudiosos de l'Orde per a definir els límits del fenomen de la Maçoneria, és a dir, aquelles premisses que, de no donar-se, canviarien la naturalesa de l'Orde. Aquestes premisses o límits és el que s'acostuma a denominar com a “*landmarks*”.

Segons el *Diccionario Akal de Francmasonería*, «un *landmark* no és un símbol ni una al·legoria, sinó que és una regla. De forma general, se'ls defineix com regles de conducta inviolables que han existit des de temps immemorials i que són coessencials amb l'Orde maçònic, de tal manera que són immutables, i tot maçó està obligat a conservar intactes, en virtut dels seus compromisos més solemnes i inviolables»¹¹⁹. Els *landmarks* van ser redactats per primera vegada el 1813, quan va néixer la Gran Lògia Unida d'Anglaterra. No obstant, des d'aquestes dates els *landmarks* han patit diverses actualitzacions, que en el seu contingut diferenciarien a la Maçoneria “liberal” de la “regular”. Així, trobem diversos llistats de *landmarks* de diferents autors, alguns dels més importants són els set *landmarks* segons Roscar Pound, els tres *landmarks* segons Alexander Bacon, els dotze *landmarks* segons A.S. McBride, els quinze *landmarks* segons John Simond i els vint-i-cinc *landmarks* de Albert Mckey.

Davant la disparitat de llistats de *landmarks* que circulaven per les diferents lògies “regulars”, la Gran Lògia Unida d'Anglaterra va promulgar, el 1929, el llistat de vuit punts anomenats *Principis Bàsics per al Reconeixement de Grans Lògies*, on es va voler emetre un llistat definitiu de

¹¹⁸ Herrera, M. I. (2007). *Historia de la Masonería: Vol.III*. Recuperat de <http://www.monografias.com/trabajos-pdf3/historia-masoneria/historia-masoneria.pdf>

¹¹⁹ Daza, Juan Carlos. (1997). Landmarks. Dins *Diccionario Akal de Francmasonería*. (p.236-238). Madrid: Ediciones Akal, S.A. [Traducció de l'autor]

landmarks que haurien de complir aquelles obediències que desitjaven ser reconegudes per aquesta obediència. Heus aquí el llistat¹²⁰:

1. *Regularitat d'origen. Tota Gran Lògia haurà d'estar regularment establerta per una Gran Lògia reconeguda o bé per tres o més Lògies regularment constituïdes.*
2. *La creença en el Gran Arquitecte de l'Univers i en la seva voluntat revelada, ha de constituir una obligació essencial de l'admissió dels seus membres.*
3. *Tots els iniciats han de prendre la seva obligació davant la vista del Volum de la Llei Sagrada obert, en conformitat amb la consciència particular de la persona que sigui iniciada.*
4. *Els membres de la Gran Lògia i de les seves Lògies particulars seran exclusivament barons i la Gran Lògia no ha de mantenir relacions maçòniques de cap tipus amb Lògies mixtes o Obediències que acceptin a dones entre els seus membres.*
5. *La Gran Lògia ha de tenir jurisdicció sobirana sobre les Lògies sota la seva obediència; ha de ser, per tant, responsable, independent i amb govern propi, amb una sola i indiscutible autoritat sobre els tres Graus d'Aprenent, Company i Mestre maçó en tota la seva jurisdicció i, en cap cas, no ha d'estar subjecte a compartir l'esmentada autoritat amb un Suprem Consell o amb qualsevol altra potència que reclami algun control o supervisió sobre aquests Graus.*
6. *Les tres grans llums de la Francmaçoneria (el Volum de la Llei Sagrada, l'Escaire i el Compàs) sempre han d'estar presents quan la Gran Lògia o les seves Lògies subordinades estiguin treballant, essent la primera entre elles el Volum de la Llei Sagrada.*
7. *Les discussions sobre religió o política en les Lògies han d'estar estrictament prohibides.*
8. *Els principis dels antics Landmarks i els Usos i Costums de la fraternitat, han de ser estrictament observats.*

D'aquesta manera, la Gran Lògia Unida d'Anglaterra va fer un blindatge del caràcter teista dels membres de l'auto denominada Maçoneria "regular" i de la seva fermesa en la posició de no acceptar a la dona dins el sí de la fraternitat. Com era d'esperar, les maçoneries "liberals" no reconeixeran els dictats anglesos i aquestes sí que s'autogovernaran, seguint Constitucions i landmarks propis, i es relacionaran amb les obediències afins a través de diferents tractats d'amistat o organismes internacionals com l'actual CLIPSAS, per oferir un exemple.

¹²⁰ Traduïm el llistat dels Landmarks que ens ofereix Ivan Herrera Michel en: Herrera, M. I. (2007). *Historia de la Masonería: Vol.III*. Recuperat de <http://www.monografias.com/trabajos-pdf3/historia-masoneria/historia-masoneria.pdf>